

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 2, Ağustos/August 2024]

Murat ERSÖZ

<https://orcid.org/0009-0003-3766-9971>

Dr. Öğr. Üyesi

mersoz@gmail.com

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

<https://ror.org/05mskc574>

Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Aleksey Eliseeviç Kulakovskiy'in Saha İntelligentsiyatıgar "Saha Aydınlarına" Başlıklı Mektubu

Aleksey Eliseevich Kulakoysky's Letter Titled Sakha Intelligencijatugar "The Sakha Intellectuals"

Araştırma Makalesi | *Research Article*

Geliş Tarihi | *Date Received*: 15.06.2024

Kabul Tarihi | *Date Accepted*: 10.08.2024

Yayın Tarihi | *Date Published*: 30.08.2024

Atıf | *Citation*

Ersöz, M. (2024). Aleksey Eliseeviç Kulakovskiy'in Saha İntelligentsiyatıgar "Saha Aydınlarına" Başlıklı Mektubu. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8(2), 939-989. <https://doi.org/10.34083/akaded.1501820>

Ersöz, M. (2024). Aleksey Eliseevich Kulakoysky's Letter Titled Sakha Intelligencijatugar "The Sakha Intellectuals". *Journal of Academic Language and Literature*, 8(2), 939-989. <https://doi.org/10.34083/akaded.1501820>

Makale Bilgisi | *Article Information*

Değerlendirme <i>Review Reports</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) <i>Double-blind. (Two External Referees)</i>
Etik Beyan <i>Ethics Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study</i>
Etik Kurul Belgesi <i>Ethics Committee Approval</i>	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir <i>Article does not require an Ethics Committee Approval.</i>
Katkı Oranı Beyanı <i>Author Contributions</i>	Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir <i>Author's contribution rates to the study are equal.</i>
Etik Bildirim <i>Complaints</i>	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir <i>The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest</i>
Benzerlik Taraması <i>Similarity Checks</i>	Yapıldı <i>Yes - iThenticate</i>
Telif Hakkı ve Lisans <i>Copyright&License</i>	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır <i>Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International</i>

© Murat ERSÖZ | Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International

Öz

Sahalar, Aleksey Eliseeviç Kulakovskiy (1877-1926)'i klasik bir şair, seçkin eğitimci, vizyoner bilim insanı ve geleceği iyi okuyan bir filozof olarak tanımlar. Kulakovskiy, 49 yıllık kısa hayatının neredeyse yarısını Saha dilinin, kültürünün ve kimliğinin korunması için farklı yerleşim yerlerinde çalışarak, gözlem yaparak, bilimsel malzeme toplayarak ve eser üreterek geçirir. *Saha İntelligentsiyatıgar* "Saha Aydınlarına", onun tanınmış çalışmaları arasındadır. *Saha İntelligentsiyatıgar*, mektup türünde yazılmış olmasına rağmen hacimli bir makale boyutundadır. Kulakovskiy; kültürel, sosyal ve felsefi içerikli fikirlerine yer verdiği bu çalışmasını Mayıs 1912'de tamamlar. Bu eserde; göç, eğitim, tarım, hayvancılık, çevre sorunları, verimli kaynak kullanımı, sürdürülebilir kalkınma, istihdam, tehlikedeki halklar ve diller gibi konularda tespit ettiği sorunlara getirdiği çözüm önerilerini yedi ana başlık altında sıralar. Onun teklifleri, sadece kendi dönemini ve Sahaları değil günümüzü ve hatta pek çok toplumu yakından ilgilendirir niteliktedir. Özel kütüphanelerde ve arşivlerde saklı kalan bu eser, 1942'de G. P. Başarin'in yoğun çabası sayesinde bulunur. Geniş okuyucu kitlesinin ondan haberdar olması ise Kulakovskiy'in kaleminden çıkan el yazması nüshanın 1990'da *Polyarnaya Zvezda* "Kutup Yıldızı" adlı dergide tam metin olarak yayımlanmasından sonra mümkün olur. *Saha İntelligentsiyatıgar*ın kitap formatında basılması ise 1992'de gerçekleşir. Bu makalede, Sahaların Sovyet öncesi yaşantısı hakkında önemli bilgiler ihtiva eden bu tarihî mektup Türkçeleştirilip tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Saha (Yakut), A. E. Kulakovskiy, Saha İntelligentsiyatıgar, kültürel gelişim, tehlikedeki diller

Abstract

Aleksey Eliseevich Kulakovsky (1877-1926) is described as a classical poet, distinguished educator, visionary scientist, and a forward-looking philosopher. Kulakovsky spent almost half of his short 49-year life working in various settlements, observing, collecting scientific material, and producing works to preserve the Sakha language, culture, and identity. Among his notable works is "Sakha Intelligentsiyatıgar" (The Sakha Intellectuals). Although written in the form of a letter, "Sakha Intelligentsiyatıgar" is extensive enough to be considered an article. Kulakovsky completed this work, in which he included his cultural, social, and philosophical ideas, in May 1912. In this piece, he enumerates the issues he identified and their solutions under seven main headings, addressing topics such as migration, education, agriculture, animal husbandry, environmental problems, efficient resource use, sustainable development, employment, endangered peoples, and languages. His proposals are relevant not only to his own time and the Sakha people but also to our present day and many other societies. This work, which remained preserved in private libraries and archives, was found in 1942 thanks to the intensive efforts of G. P. Basharin. However, it was not until the full text of this manuscript was published in the journal "Polyarnaya Zvezda" (Polar Star) in 1990 that it reached a wider audience. The book format publication of Sakha Intelligentsiyatıgar occurred in 1992. In this article, this historical letter, which contains

significant information about the pre-Soviet life of the Sakha people, has been translated into Turkish and analyzed.

Keywords: Sakha (Yakut), A. E. Kulakovsky, Sakha İntelligentsiyatıgar, cultural development, endangered languages

Giriş*

Aleksey Eliseeviç Kulakovskiy (Öksöküleex Ölöksöy), modern Saha edebiyatının kurucusu olarak kabul edilir (Aleeksev, 1966, s. 5). Kulakovskiy, 4 (16) Mart 1877'de Booturuskay ilinin IV. Coxsoğon beldesinde dünyaya gelir. Doğduğu yer, 1913'teki idari değişiklikten sonra Taatta ili sınırları içerisinde kalır. Taatta'nın nüfusunun çoğunluğunu eskiden beri Sahalar oluşturmaktadır. Burada Saha sözlü edebiyatı ürünleri yoğun olarak anlatılır. Bu yüzden o; ninni, atasözü, efsane, masal ve destan gibi folklor türlerinin aktif olarak icra edildiği bir ortamda büyür. Özellikle Culuruyar Nurgun Bootur, Toyon Nurgun, Xaan Cargıstay ve Kuruubay Xaannaax Kulun Kulustur gibi tanınmış Saha olonholarını (destanlarını) dinleyerek yetişir. Kulakovskiy'in yakın akrabaları arasında olonhohutlar (destan anlatıcıları) da bulunmaktadır (Aleeksev, 1966, s. 22).

Gelenek göreneklerine bağlı ve nispeten varlıklı bir ailesi vardır. Döneminin yetersiz ekonomik ve sosyal şartlarına rağmen, büyüklerinin basireti sayesinde eğitim öğretim görme fırsatı yakalar. Böylece, Sahalar içerisinde modern anlamda örgün eğitim mezunu olan ilk kişi olur.

İki evliliğinden beş çocuğu dünyaya gelir. Bunlardan Reas Alekseeviç Kulakovskiy (1914-1993) dışındakiler daha küçük yaşlarında vefat ederler (Kopırın, 2003, s. 21). R. Alekseeviç ise babası gibi öğretmenlik yapar ve edebî eserler kaleme alır. Onun babasının hayatını anlattığı *Ağam Oloğ* "Babamın Hayatı" adlı hikâyesi, Saha edebiyatı tarihi araştırmacıları tarafından önemli bir kaynak eser olarak değerlendirilir (Kulakovskaya, 2006).

Kulakovskiy'in öğrenciliği 1886'da Çurapçı'da başlar. Burada dört, Cokuuskay'daki "duxovnay uçilişe"de¹ bir, "realnay uçilişe"de² ise altı yıl (1891-1897) öğrenim gördükten sonra 1897'de kâtip yardımcısı olarak çalışma hayatına atılır. O; Cokuuskay, Bülüü,

---

* A. E. Kulakovskiy'in torunu Sayın Lüdmila Reasovna Kulakovskaya (Людмила Реасовна Кулаковская)'ya (Kulakovskaya 2014) künyeli çalışmasından yararlanma imkânı tanıdığı için; M. K. Ammosov Kuzeudoğu Federal Üniversitesi, A. E. Kulakovskiy Enstitüsü (Северо-Восточный федеральный университет имени М. К. Аммосова, Институт А. Е. Кулаковского) direktörü Sayın Prof. Dr. Praskovya Vasilyevna Sivtseva-Maksimova (Доктор Филологических Наук, Профессор Прасковья Васильевна Сивцева-Максимова)'ya da bazı kaynaklara ulaşmamıza yardımcı olduğu ve zaman ayırıp sorularımıza cevap verme nezaketinde bulunduğu için teşekkür ederiz.

¹ Duxovnay uçilişe (Rusça: Духовное училище): Dinî okul. İlahiyat okulu.

² Realnay uçilişe (Rusça: Реальное училище): Bir tür ortaöğretim kurumu. Doğa bilimleri ve matematik ağırlıklı bir müfredatı vardır.

Verhoyansk, Taatta, Seyimçeen, Xaçikaat ve Çörkööx gibi küçük büyük pek çok yerde vazife alır. Genellikle öğretmenlik yapar. Sahacanın yanı sıra matematik ve fizik branşlarında da dersler verir. Ek olarak komiserlik, yerel yönetim delegeliği, vilayet eğitim şubesi ve çeviri masası üyeliği görevlerinde de bulunur. Farklı görevlerde bulunması, kendisini çok yönlü yetiştirmesine imkân sağlar. Böylece çeşitli alanlarda söz söyleyebilecek kadar bilgi ve tecrübe sahibi olur. Ayrıca XIX. yüzyılın ikinci yarısında Çarlık Rusyası'nda ortaya çıkan *Narodnik* "Halkçı" hareketinin her halkın bilinçli sanatçılarının yetişmesinde oynadığı rol de göz ardı edilemez; bunların Sibirya'ya sürgüne gönderilen pek çok üyesi bölgedeki aydınların gelişmesine katkıda bulunmuştur (Duranlı, 2007, s. 57).

Döneminin pek çok Saha aydını gibi Kulakovskiy de Rus dilini, kültürünü ve edebiyatını iyi derecede öğrenir. İlaveten antik Yunan yazarlarının eserlerinden ve yerli yabancı önemli düşünce insanlarının çalışmalarından da haberdar olur. Tek bir alana bağlı kalmaz, farklı alanları öğrenmeye özen gösterir. Çalışkan ve meraklı bir kişiliği vardır. Okul sıralarından beri aşına olduğu Rus klasik yazarlarına, özellikle A. Puşkin ve M. Lermontov'a olan ilgisi her geçen gün artarak devam eder. Özellikle Puşkin'den şiirler ezberler ve notlar alır. Eserlerinde farklı dillerin ve kültürlerin bir arada yaşamasının yarattığı fırsatlardan toplumsal anlamda fayda sağlanılacağına olan inancını her daim vurgular.

Çeviri çalışmalarının önemini farkındadır. Bu alanla yakından ilgilenir ve Rusçadan Sahacaya edebî çeviriler yapar. Onun basılan ilk çalışması, M. Lermontov'dan yaptığı *Demon Andağara* "Şeytan'ın Yemini" adlı çevirisidir. Bu çeviri, 24 Nisan 1908'de iki dilde yayın yapan *Yakutskaya Jizn/Saxa Oloğö* "Saha Hayatı" adlı gazetede yayımlanır. XIX. yüzyılın başında eser veren Saha edebiyatçıları, şekil ve muhteva bakımından dönemin Rus klasiklerinden etkilenirler. Hatta pek çok defa onları örnek alırlar. Kulakovskiy'in *Öriis Belextere* "Nehrin (Lena'nın) Hediyeleri" (1909) şiirinde M. Lermontov'un *Darı Tereka* "Terek Nehrinin Hediyeleri" (1839) adlı eserinin tesiri bellidir. İlk dönem Saha yazarlarının beslendiği iki temel kaynak vardır. Bunlarda biri folklor diğeri ise komşu Rus edebiyatı ve onun klasikleridir. Bu iki kaynağın doğal etkisini dönemin tüm yazarlarında görmek mümkündür.

Kulakovskiy, konu ve içerik yönünden Saha sözlü edebiyatından da yararlanır. Ancak o, kültürel ve sanatsal manada beslendiği tüm kaynakları kendi süzgecinden başarılı bir şekilde geçirerek ürünlerini yaratır. Özgün bir sanatçıdır. Şiirlerinde, toplumu ve insanları kendi bakış açısıyla işler. Saha yazılı edebiyatı araştırmacısı V. B. Okorova, Kulakovskiy'in eser verdiği yılları üçe ayırarak analiz eder (Okorova, 2003, s. 31). Okorova'ya göre I. dönem, 1900-1908'i kapsar. Bu dönem, yazarın ilk eserlerini kaleme aldığı yıllardır. II. dönem, 1909-1916'yı kapsar, onun başlıca eserlerini kaleme aldığı dönem olarak değerlendirilir. Ayrıca bu dönem, yazarın üretkenliğinin zirvede olduğu yıllar olarak

değerlendirilir. Hatta bu yıllar ustalık dönemi olarak da adlandırılır. *Saha İntelligentsiyatıgar* "Saha Aydınlarına" ile *Oyuun Tüüle* "Şamanın Rüyası" bu dönemin ürünleridir. III. dönem ise 1923-1925'i içine alır. Yazar, bu dönemde Sovyet düşünce dünyasının etkisinde ürünler verir. *Kötör Aal* "Uçak" (1925), *Xaar-Muus Doydu Armıyaya* "Kar Buz Ülkesinin Ordusu" (1924) ve *Sayın Keliite* "Yazın Gelişi" (1924) onun bu yıllarda kaleme aldığı önemli eserlerinden birkaçıdır. Kulakovskiy'in otuza yakın şiiri günümüze ulaşır, bunların kitap biçimindeki ilk baskısı yazarın sağlığında ve kontrolünde *Cokuuskay*'da yapılır. *Iria-Xohoon* "Şarkı-Şiir" adıyla 1924 ve 1925'te iki cilt hâlinde basılan şiirleri, sonradan yapılan yayımlara örnek teşkil eder. Aleksey Kulakovskiy'in şiiri gerçekte çağ üstü ve insanı, insan olmanın değerini ele almaktadır. Bu özellik ise Kulakovskiy'in sadece çağdaş Saha edebiyatının kurucu adı olarak kalmasına değil, aynı zamanda sanatıyla Saha edebiyatının eserleriyle yaşayan şairi olarak tanımlanmasına neden olmaktadır (Duranlı, 2022, s. 9).

Dünya edebiyatlarından öğrendiği türleri Saha edebiyatına başarılı bir biçimde uyarlar (Maksimova-Sivtseva, 2009, s. 26). Kulakovskiy'in eserlerinden *Bayanay Algıha* "Bayanay'ın Duası" (1900), modern Saha edebiyatının ilk şiiri olarak kabul edilir. Bu şiir, Saha edebiyat tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü, Saha yazılı edebiyatı Afanasiy Yakovleviç Uvarovskiy'in (1800-1861) *Axtılar* "Hatıralar" adlı ilk edebî denemesinden yaklaşık yarım yüzyıl sonra modern anlamda bir eser meydana çıkarmış olur. Kulakovskiy'in bu başarısı, Sibiry'a'nın çetin iklim şartlarında hayatta kalma mücadelesi veren bir milletin sanat anlayışının gelişmesi ve çeşitlenmesi açısından oldukça değerlidir. O, 1904'te Saha kadınları üzerine yazdığı *Saxa Caxtalların Metiriettere* "Saha Kadınlarının Portreleri" şiirini, 1910'da Saha halkının geleceğiyle ilgili endişelerini anlattığı *Oyuun Tüüle* "Şamanın Rüyası" şiirini, 1912'de ise *Saxa İntelligentsiyatıgar* "Saha Aydınlarına" adlı mektubunu kaleme alır. Bu yapıtlar, onun tanınmasının yolunu açar.

Kulakovskiy, şiirlerinin yanı sıra Saha dili, folkloru ve coğrafyasıyla ilgili eserler de kaleme alır. Hatta zahmetli yolculuklara katlanarak pek çok bölgeyi dolaşır ve hem sosyal bilimlerle hem de fen bilimleriyle alakalı malzeme toplar. O, Sahaların ilk folkloristleri arasında sayılır, kitaplaştırdığı atasözleri haricinde bilmeceler ve efsaneler de derler. Saha atasözleri üzerine yaptığı çalışması önemli bir başvuru kaynağı olarak görülür. Burada, Saha düşünce yapısının ortak noktalarını bölge farklılıklarına rağmen başarılı bir biçimde ortaya koyar. Derlediği Saha atasözlerini Rusça çevirileriyle birlikte vererek Sahaların tanıtımına katkı sağlar (Kulakovskiy, 1945b). Halk kahramanı *Mançaarı* hakkında uzun bir deneme yazar (Kulakovskiy, 1945a). O, sosyal bilimleri de fen bilimleri de yakından ilgilendiren çalışmalar yapar (Kulakovskiy, 2022). Farklı disiplinlerde pek çok yeniliğe imza atar. Sahalar arasında modern araştırma yöntem ve tekniklerini uygulayan öncü bilim insanları arasında yer alır. Saha diniyle ve diliyle ilgili yaptığı çalışmaları önemini hâlâ korumaktadır (Kulakovskiy, 1923; Kulakovskiy, 1946b).

Yazar, toplumsal faaliyetlere de katılır. 1925'te kurulan *Saxa Keskile* "Sahaların Geleceği" adlı ilmî cemiyetin üyesi olur (Kirişçioglu, 1998, s. 502). Burada hem başkan yardımcılığı görevinde bulunur hem de dil araştırmaları bölümünün koordinatörlüğünü yürütür. Mayıs 1925'te Kulakovskiy'in edebî hayatının ve bilimsel çalışmalarının 25. yılına ithafen bir anma toplantısı düzenlenir.

26 Şubat 1926-6 Mart 1926 tarihleri arasında Bakü'de toplanan "I. Türkoloji Kongresi"ne katılmak için hazırlanan gruba seçilir. Bu kongrede bulunmayı hasta olmasına rağmen çok ister (Kulakovskay, 2006, s. 329). Bu amaçla yola çıkar ama Bakü'ye kadar gidemez, önceki rahatsızlıkları uzun ve yorucu seyahat şartları dolayısıyla nüksedince Moskova'da kalıp tedavi olmaya çalışır. Yapılan müdahaleler sonuç vermez ve 6 Haziran 1926'da vefat eder. Mezarı Moskova'dadır. Onun şiire, sanata ve halk bilimi alanındaki çalışmalara getirdiği yenilikçi bakış açısının, ancak onun ölümünden sonra yeterince değerlendirilebildiğini söylemek gerekir (Duranlı, 2007, s. 56).

Kulakovskiy'nin eserlerinde işlediği bazı konuların, dar bir çevre tarafından ön yargılı bir biçimde yansıtıldığı dönemlere rastlamak mümkün. Fakat o, gündelik tartışmalardan ve siyasi çatışmalardan hep uzak durmayı tercih eden bir aydın olarak her zaman yaşadığı toplumun güvenini kazanmayı amaçlar. Onun görüş ve önerileri tüm kesimleri yakından ilgilendiren bir mahiyet arz eder. O, Çarlığı da Sovyet dönemini de iyi bilir ve koşulların da kırılğanlıkların da farkındadır. Milletlerin tarihinde sonuçlarının titiz bir biçimde hesaplanmadığı aşırı uygulamalara tesadüf edilir. Bu, tarihsel bir gerçektir. İşte böyle bir tatsız sürecin sonucunda Kulakovskiy'in yapıtları hakkında birtakım kısıtlama kararları verilir. Ona yapılan ithamlar ve eserleri hakkında verilen sansür kararları, ancak Sovyet döneminin siyasi ve sosyal gelgitleriyle açıklanabilir. Buna rağmen ne Sahaların ne de onların birlikte yaşadığı diğer milletlerin Kulakovskiy'e veya çalışmalarına verdiği önemde bir azalma gözlemlenir. Aksine hakkındaki tüm kısıtlamaların kaldırılması için birlikte çabalarlar.

O, üstün ahlaki değerleriyle de temayüz eder. Çevresinde şefkatli, cömert ve alçak gönüllü birisi olarak tanınır. Ayrıca, aniden ortaya çıkan zorlu şartlar karşısında sergilediği kararlı duruşuyla yanındakilere itimat telkin eden cesur bir insandır. Sorunlara yaklaşım tarzı bütüncüdür. Uzlaşmayı temel çözüm yöntemi olarak görür ve ustaca uygular. Kulakovskiy, Sahaların milletleşme sürecinde önemli roller üstlenir. Üstün gayretiyle sonuçlandığı işler sayesinde halkının gönlünde mümtaz bir yer edinir.

Bu sembol ismin yegâne mirası eserleridir. Sahalar bu mirası göz bebekleri gibi korurlar (Aleeksev, 1966, s. 13). Bu uğurda pek çok adım atarlar ve çeşitli faaliyetler düzenlerler.

Eserlerinin ve fikirlerinin incelenip araştırılması için resmî statülü enstitüler³ kurup onun adını taşıyan devlet ödülleri⁴ ihdas ederler.

Saha İntelligentsiyatıgar "Saha Aydınlarına"

Sahalar, Kulakovskiy'i ortak değerleri olarak görüp benimserler. Bu sosyal olgunun iyi anlaşılabilmesi için öncelikli olarak *Saha İntelligentsiyatıgar* "Saha Aydınlarına" bakılması gerekir. Bu mektup, yazarın ileri görüşlülüğünü ve reformist fikirlerini içeren bir manifesto niteliğindedir. Yazar, burada Sahaların XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başındaki hayatını sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan ayrıntılı bir biçimde analiz eder ve Saha varlığının güvende olmadığı sonucuna geldiğini net bir biçimde belirtir. Hatta bu durum onda köklü ve derin bir kaygıya dönüşür. Dönemin koşulları, başta nüfus politikaları ve yeni yerleşimci sorunu olmak üzere, dikkatlice incelendiğinde onun bu endişesinin hiç de yersiz olmadığı anlaşılır.

Kulakovskiy, milletin geleceğinin imarı hususunda kendisine sorumluluk düştüğünün bilincindedir. 1910'da kaleme aldığı *Oyuun Tüüle* adlı ünlü şiiri bu inancın ve aydın mesuliyetinin bir neticesi olarak ortaya çıkar. Bu şiir aynı zamanda *Saha İntelligentsiyatıgar*'a fikri bağlamda hazırlık görevi görür. O, bu şiirinde duygusal bir tarzda ifade ettiği düşüncelerini adı geçen mektubunda analitik bir biçimde işler, maddeleştirip sistemli bir hâle getirir. Böylece fikirlerini hem kalıcı hem de uygulanabilir kılmayı hedefler.

O, XX. yüzyıl başındaki Saha toplumunun kültürel durumunu iyi bilir. Alfabeti yenilenen, okullaşma oranı istenilen seviyede olmayan ve bunlarla bağlantılı olarak okuryazarlık oranının düşük kaldığı bir toplumda, görüşlerini sadece aydınlar vasıtasıyla yayabileceğinin farkındadır. Bu sebeple mektubuna "Saha İntelligentsiyatıgar" hitabıyla başlar. *İntelligetsiya* "aydın" kavramı, Sahalar arasında XIX. yüzyılın sonuna doğru nispeten iyileşme yoluna giren ekonomik ve kültürel şartlara ve eğitim öğretim hayatındaki yeniliklere bağlı olarak gelişme kaydeder. Kulakovskiy, yeni yeni gelişme kaydaden bu sınıfın önemini anlar ve bu hitabıyla onlara olan güvenini güçlü bir biçimde vurgular. Çünkü mesajlarının sadece onlar tarafından tam olarak anlaşılabilmesine ve uygulanabileceğine inanır.

Romanov Hanedanlığı'nın 300. yılı dolayısıyla 25 Ağustos 1912'de, katılımcıları arasında kanaat önderlerinin, sermaye sahiplerinin ve yazarların olduğu bir toplantı tertip edilir. Amaç, Saha toplumunun güncel sorunlarını konuşup çözüm yolları araştırmak ve bazı idari mevzuları karara bağlamaktır. Kongre şeklinde organize edilen toplantının davetli

³ M. K. Ammosov Kuzeydoğu Federal Üniversitesi, A. E. Kulakovskiy Enstitüsü (Rusça: Северо-Восточный федеральный университет имени М. К. Аммосова, Институт А. Е. Кулаковского). Bu enstitü, Kulakovskiy'in kültürel mirasını derinlemesine incelemek amacıyla 2 Eylül 2010'da kurulur.

⁴ Bu ödül, Saha (Yakut) Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı M. E. Nikolayev (1937-2023)'in 3 Mart 1992 tarihli kararnameyle ihdas edilir ve ilk olarak G. P. Başarin'e verilir.

konuşmacıları içerisinde Kulakovskiy de bulunmaktadır. Kulakovskiy, burada yapacağı sunum için yaklaşık iki ay çalışır ve yazım aşaması 1912 Mayıs'ında tamamlanan hacimli bir metin hazırlar. Mektup türünde yazılan bu metin, Saha edebiyatı tarihine, hitap cümlesi dolayısıyla *Saha İntelligentsiyatıgar* “Saha Aydınlarına” adıyla geçer. O, bu metni kaleme aldığı sırada Xañalas iline bağlı Xaçikaat adlı beldede okul arkadaşı S. P. Baraşkov (1876-1921)'un çocuklarına öğretmenlik yapmaktadır. Kulakovskiy, bu toplantıya katılır ama birtakım nedenlerden ötürü kısa kalır ve üzerinde uzun süre çalıştığı eserini kamuoyuyla paylaşamaz. Ancak, onun kongre için ayrıntılı bir hazırlık yaptığı hem katılımcılar hem de dinleyiciler tarafından bilinmektedir. Fakat metin, herhangi bir şekilde yayımlanmadığı için içeriği hakkında pek fazla kişi uzun süre bilgi sahibi olamaz. Özel arşivlerde keşfedileceği günü bekler.

Yaklaşık yirmi yıl sonra, “Kıym Gazetesi” editörlüğü ve Komünist Partisi üst düzey yöneticiliği yapmış olan N. N. Okoemov (1837-1939), 1934'te toplanan “Saha Yazarlarının I. Konferansı”nda bu mektuptan bahseder. 1941'e geldiğinde de tarihçi G. P. Başarin'in (1912-1992) eline mektubun daktilo edilmiş bir örneği geçer (Kulakovskiy; Başarin, 1992, s. 6). Fakat ünlü araştırmacı belgenin güvenilirliğini sorgular ve Kulakovskiy'e ait olup olmadığını doğrulamak amacıyla yazarın kaleminden çıkan orijinal nüshaya ulaşmaya çalışır. Çabaları sonuç verir ve aradığı nüshayı 1942'de Komünist Partisi arşivinde bulmayı başarır. Başarin'in ortaya çıkardığı bu el yazması, konunun uzmanlarınca mektubun “ilk nüshası” olarak değerlendirilir. Bu nüshanın Komünist Partisi arşivine 1933'te N. S. Maksimov aracılığıyla ulaştırıldığı tespit edilir. Fakat onun eline nasıl geçtiği net bir biçimde aydınlatılamaz. Bu konuda en yaygın görüş, kültürlü bir parti çalışanı olan Maksimov'un metni 1926'da vefat eden E. M. Molotkov'un özel kütüphanesinden aldığı şeklindedir (Kulakovskiy; Başarin, 1992, s. 7). Öyle ki Molotkov, Kulakovskiy'in Bülüü ilinde öğretmenlik yaptığı 1912-1914 tarihleri arasında sık görüştüğü bir dostudur. Yazarın kaleminden çıkan bu nüsha o sıralarda Molotkov'a geçmiş olabilir. Bilim insanı Başarin, hem metnin orijinal nüshasının bulunması ve korunması hem de incelenip kitap biçiminde yayımlanması sürecinde olağanüstü bir çaba sergiler. Yaşanan siyasi ve sosyal değişiklikler dolayısıyla stresli bir dönem olan 1940'lı yıllarda, metnin önemini kavrayan böyle bir aydın olmasaydı bu değerli kaynağın ilgili nüshasının günümüze kadar sağlıklı bir şekilde ulaşması pek mümkün olmazdı.

Başarin, Saha edebiyatının üç klasiğini yani A. E. Kulakovskiy, A. İ. Sofronov ve N. D. Neustroev'in hayatlarını ve çalışmalarını analiz ettiği yapıtında Kulakovskiy'in mektubundan da bahseder (Başarin, 1944, s. 28). Böylece geniş okuyucu kitlesi mektubun içeriği hakkında bilgi sahibi olmuş olur. Fakat takip eden yıllarda Kulakovskiy'in eserlerine bazı kısıtlamalar getirilince mektup metninin bir bütün olarak yayımlanması gecikir. Ancak, 1990'da *Polyarnaya Zvezda* “Kutup Yıldızı” adlı dergide, F. G. Safronov ile S. İ. Nikolaev'in gayretleriyle yayımlanabilir (Kulakovskiy vd., 1990). Modern Saha edebiyatının kurucusu A. E. Kulakovskiy'in değerli fikir ve önerilerini içeren bu önemli

eser, kaleme alındıktan yaklaşık 80 yıl sonra, yani 1992'de, büyük bir çabanın ve emeğin ürünü olarak kitap formatında basılır (Kulakovskiy vd., 1992).

Saha dili ve edebiyatı alanında yaptığı araştırmaların yanı sıra gazetecilik faaliyetleriyle de bilinen Y. İ. Vasilyev (1952-2011), 1991'de mektubun Kulakovskiy'in kaleminden çıkan iki nüshasının daha olduğunu ortaya çıkarır (Vasilyev, 1994). Mektubun Vasilyev tarafından bulunan bu iki nüshası yazar N. D. Neustroev (1895-1929)'den kardeşinin kızı A. D. Neustroeva'ya kalan özel evrakların arasında bulunur (Vasilyev, 2000, s. 3). İ. Y. Vasilyev de bu nüshalar hakkında bir kitap yazar ve burada mektubun bulunan tüm nüshalarının fiziki özellikleri ve muhtevaları hakkında kısaca bilgi verir (Vasilyev, 2000, s. 12-19). Fakat Başarin tarafından arşiv taraması yoluyla elde edilen "ilk nüsha", konunun uzmanlarınca *Saha İntelligentsiyatigar*'ın esas metni olarak kabul edilir (Maksimova-Sivtseva, 2022, s. 51). Eserin sonraki yıllarda yapılan bilimsel baskılarında ve çevirilerinde arşivlenden çıkan bu metin tercih edilir (Kulakovskiy vd., 2014; Kulakovskiy vd., 1990; Kulakovskiy vd., 1992; Kulakovskiy vd., 2002; Kulakovskiy vd., 2012; Ölöksöy vd., 1995).

Saha İntelligentsiyatigar "Saha Aydınlarına", Sovyet öncesi Saha hayatının ele alındığı örneğine az rastlanan bir eserdir. Kulakovskiy, yoğun bir hazırlık aşamasının ardından ulaştığı verileri sistematik bir şekilde işleyerek bu eseri meydana getirir. O, çeşitli konulardaki görüş ve önerilerinin iyi anlaşılması için metni bölümlere ayırır. Ayrıca, her bir bölümü de kendi içerisinde maddelendirir. Metnin bölümleri: "I. Toprak Kullanımı, II. Tarım, III. Balıkçılık, IV. Hayvancılık, V. Okul ve Sosyal Hayat, VI. Ekonomik Durum ve İşletmeler, VII. Gelir Kaynakları" şeklindedir. Özenle oluşturulup sıralanan bu konulardan önce uzun bir giriş bulunmaktadır.

Kulakovskiy, giriş kısmına Sahaların yok olma ihtimaliyle karşı karşıya olduğuna dikkat çekerek başlar ve bu tehlikeli gidişatı birkaç ana başlık etrafında değerlendirir. Bu riskin bertaraf edilmesi için yeteri kadar uğraşılmamasına anlam veremediğini de ifade eder. Görüşlerini sosyolojik açıdan izah edip güncel örneklerle sağlamlaştırır. Geleneksel hayat tarzlarını çeşitlendirmeyen ve ilk günkü gibi koruyan milletlerin "ilkel", kendilerini bilimsel anlamda geliştirip ilerleme kaydedenlerin ise "kültürlü" olarak nitelendirildiğini belirtir. Bu ikisinin uzun süre birlikte yaşaması hâlinde ilkel milletlerin yok olup gideceğinin genel kabul olduğunu söyler. Çünkü ilkel milletlerin hep hazır başka bir deyişle doğanın görünürdeki sınırlı kaynaklarını kullandıklarını, bunların da nüfus artışına paralel olarak eriyip tükendiğini vurgular. Yazar, doğanın bahsettiği zenginliklerin işlenip geliştirilerek tüketilmesi hâlinde uzun süreli fayda sağlanacağını savunur. Bunun da ancak bilimsel metotlarla ve kültürlü yani gelişmiş milletlerin eliyle olabileceğine inanır.

Ardından görüşlerini desteklemek için nesilleri tükenmiş yahut nüfusları epey azalmış ilkel milletleri sıralar. Sonra göçmen akını dolayısıyla yaşam alanları daralıp fakirleşen milletlere değinir. Fakirliği yok oluşun önemli bir işareti hatta ilk basamağı olarak görür

ve Sahaların da bu yola girdiğini düşünür. Ardından bu konuyu Kırgızlar özelinde detaylıca inceler. Onların geçmişleri ile hâlihazırdaki durumlarını karşılaştırır. Göçmen akını sonucunda ortaya çıkan kontrolsüz nüfus artışının yoksulluğa neden olduğuna ayrıntılı bir biçimde değinir. Bundan ders alınması gerektiğini belirtir. Buldukları coğrafyadan ötürü izole bir hayat süren Çukçaların gelişmiş milletlerle yakın ilişki içerisine girmiş olmasını onların varlığı açısından bir tehdit olarak değerlendirir. Çünkü bu yakın temas yüzünden alkolizm kısıncasına girdiklerine dikkat çeker.

Rusların çeşitli bölgelere iskânı Orta Asya bozkırıyla sınırlı kalmaz, Sibiryaya da uzanır. Kulakovskiy'e göre, Çarlığın batı kesimlerindeki Rus nüfusunun artış hızının yüksek olması buna karşın tarımsal verimliliğin çeşitli nedenlerden ötürü istenilen seviyede olmaması ve birtakım yapısal sorunlar, yetkilileri sıkışık durumdaki bu insanlara yeni yerler bulma arayışına iter. Ülke güvenliğiyle ilgili bazı önlemler de dikkate alınarak Sibiryaya, doğal olarak Saha toprakları, Rus göçmenler için belirlenen en uygun yerleşim yerlerinden biri hâline gelir. Bu tercihte bölgenin yer altı yer üstü zenginliklerine ilişkin anlatılan biraz mübalağalı hikâyeler ve yeni yapılan demiryolu sayesinde ulaşımın kolaylaşması da önemli rol oynar. Çarlık zamanında Sibiryaya yerleşimcilerin ne şekilde gönderileceği konusunda kamu uzmanlarına kapsamlı projeler hazırlatılır. Yazar, bölgenin kaldırabileceği göçmen sayısı hakkında telaffuz edilen bazı rakamları abartılı bulur. Bunların bölgenin kapasitesiyle orantılı olmadığını söyler. Fakat özellikle bazı ortamlarda Sahaların Kuzey Buz Denizi kıyısına kaydırılması ve onlardan boşalan yerlerin yeni gelenlere verilmesinin konuşulmasına epey içerler. Bunu dillendirenlere karşı üzüntüsünü ve memnuniyetsizliğini etkili bir biçimde ifade eder. O, gündemdeki tüm göçmen politikalarının bir şekilde Sahaların yaşam alanlarını daraltacağını, onları yoksullaştıracığını ve daha pek çok sıkıntıyı tetikleyeceğini anlatmaya çalışır. Ardından da Sahaların hâlihazırdaki konumlarını ve imkânlarını koruyabilmeleri için kamuoyu oluşturması gerektiği yönündeki düşüncelerini paylaşır. Yeni yerleşimci meselesinin Sahalar tarafından ciddiye alınması ve ortak bir mücadele tarzı belirlenmesi gerektiği üzerinde durur.

Kulakovskiy, bu kısımda göçmen sorununun peşinden Sahaların geleceği adına hayati bir tehlike olarak gördüğü diğer bir konuyu daha gündeme getirir. O da asimilasyon, yani başka bir milletin -baskın bir kültürün- içerisinde eriyip yok olması meselesi. Yazar, nüfus artışı karşısında yaşanan yerin yahut mevcut kaynakların yetersiz kalması durumunda barınma ve yiyecek içecek kıtlığının ortaya çıkacağını, bunların da zorunlu göçe neden olacağını söyler. Asimilasyonun bir tür istila biçiminde oluşan kontrolsüz bir göçün neticesinde meydana geleceğinden bahseder. Bu bağlamda Sahaların Hintliler, Çinliler yahut Japonlar tarafından asimile edilebilme ihtimali olduğunu ileri sürer. Özellikle Çin'in kalabalık nüfusuyla ilişkili zorlayıcı sebeplerden ötürü yayılcı bir politika izlemesinin olası olduğuna işaret eder. Bunun da Sahalar açısından bir risk oluşturduğuna değinir. Burada Çin'e geniş bir yer ayırır ve XX. yüzyılın başında az gelişmiş bir tarım toplumu

olan Çin'in ileriki yıllarda nasıl bir büyüme atılımı yapma potansiyeline sahip olduğundan bahseder. Onun bu ülkeyle ilgili öngörülerini çok şaşırtıcı derecede isabetlidir. Kulakovskiy, Sahaların gelecek tasavvurunda yukarıda isimleri geçen ülkelerin ve ek olarak Amerika'nın olmaması gerektiğini açıkça belirtir. Bunlarla kurulacak herhangi bir beraberlikte Sahaların çok çabuk ezileceğinin altını çizer. Fakat iyi tanıdıkları ve birbirlerine alıştıkları Ruslarla paylaşılan bir yaşamın ve kurulan birlikteliğin faydalarına değinerek girişi tamamlar.

Yazar, Sahaların kültürel anlamda ilerleyebilmesi için yedi ana başlıkta ele aldığı görüşlerini sıralamadan önce bunların tek bir kişi veya kurum tarafından hayata geçirilmesinin mümkün olmadığını ifade eder. Tüm toplum kesimlerinin desteğine ihtiyaç olduğunu vurgular. Eserin özgün biçiminde bulunmamasına rağmen konu bütünlüğü açısından bakıldığında giriş birinci bölüm, peşinden gelen kısım da ikinci bölüm olarak değerlendirilebilir.

Kulakovskiy'in ele aldığı ilk başlık "Toprak Kullanımı"dır. O, bu başlığı on dört maddeye ayırarak analiz eder. Hem burada hem de diğer başlıklarda paylaştığı görüş ve önerilerin yürürlükteki kanun ve yönetmeliklere uygun olmasına özen gösterir. Gerekli yerlerde mevzuata mutlak surette göndermelerde bulunur. Çünkü yeni yerleşimci iskanının konuşulduğu bir ortamda topraktan yararlanma yaşamsal bir öneme sahiptir. Zaten Sahalara zar zor yeten üretime elverişli arazinin göçmenlerin gelişyle birlikte daralacağına işaret edip eldeki imkânların verimli kullanılması gerektiğini anlatır. Sahaların geleneksel geçim kaynağı büyükbaş hayvancılıktır. Onlar, bu alandaki üretimlerini uzun ve çetin kış koşulları altında yaparlar. Tarla tarımı istenilen seviyede olmadığı için meralar hayvan beslemede hayati bir öneme sahiptir. Dolayısıyla yazar, bu meseleye yoğunlaşır. Meraların fiziki anlamda büyütülmesi için alınması gereken tedbirlere değindiği gibi ıslahları ve yararlanma usulleri hususunda yapılması gerekenleri de ayrıntılı bir biçimde değerlendirir. Ardından Sibiry coğrafyasının kaderi olan bataklıklarla ve sellerle nasıl mücadele edileceğine geçer. Kuru otların yakılmasına ve ormanlara zarar verilmesine karşı çıkar. Tahripkâr yöntemlerin gelecek kuşaklara faturasının ağır olacağından bahseder.

Bu başlığın peşinden "Tarım"ı değerlendirir. Sibiry geniş bir bölgedir. Buranın bazı yerlerinde tarım yapmak asla mümkün değildir fakat bazı yerlerinde ise çeşitine bağlı olarak tarımsal üretim gerçekleştirilebilir. Kulakovskiy, tarımı gelir getiren bir sektör olarak değil stratejik bir değer olarak görür. İnsanoğlunun hayatta kalma mücadelesinin sigortası olarak tanımlar. Önce bu alandaki geri kalmışlığın nedenlerini özetler. Peşinden de kendi çözüm önerilerini detaylıca anlatır. O, gübrenin özellikle de organik gübrenin yararlarına dikkat çeker, ardından iklime uyumlu tohum türünün ve tarımsal aletlerin modernizasyonunun rekolte artışındaki payını vurgular. Buğday üretiminin insan beslenmesindeki yerinin altını çizer ama tek başına yeterli olmadığını da belirtir. Kış erken

başlayıp geç bittiği için bu coğrafyada buğdayı yahut diğer tahıl ürünlerini yetiştirmenin güçlüklerinden bahseder. Bu şartlara dayanıklı bir yumru bitki olan patatesin üretiminin teşvik edilmesi gerektiğini söyler. Patatesi, buğdayın çeşitli sebeplerden zarar gördüğü senelerde bir güvence hatta bir anlamda kurtarıcı olarak değerlendirir. Ayrıca buğday tarımıyla kıyaslandığında işçiliğinin kolay zahmetinin ise az olduğuna değinir.

Kulakovskiy “Balıkçılık”ı sadece birkaç maddede işler. İlgili maddeler, günümüzde bu alanda gelişmiş ülkelerin balık varlıklarını muhafaza ve çoğaltma yöntemleriyle benzerdir. Yazar, balık popülasyonunun yeteri kadar çok olmadığı göllere başka göllerden takviye yapılmasını, balıkların üreme mevsimleri dikkate alınarak avlanma yasağı uygulamasına geçilmesini, av malzemelerine standart getirilmesini ve henüz istenilen büyüklüğe erişmemiş balıkların ağ atılarak yakalanmasının önlenmesini teklif eder. Fakat önerilerini diğer başlıklarda olduğu gibi detaylandırmaz.

Kulakovskiy, “Hayvancılık”a geniş yer ayırır, Sahalar açısından çok önemli olan bu meseleyi tüm yönleriyle ele almaya çalışır. Eserin yazıldığı yıllar açısından bakıldığında bu alanın Sahaların başlıca geçim kaynağı olduğunu unutmamak gerekir. Öyle ki insanların sahip olduğu sığır sayısı onların varıl yahut yoksul olduğunu gösteren bir ölçüt olarak kullanılmaktadır. Ayrıca et ve süt, onların en temel besinleridir. Dolayısıyla bu sektörün hem gelir hem de yiyecek temini açısından yaşamsal rolü vardır. Sahalar ağırlıklı olarak büyükbaşla yani sığır yetiştiriciliğiyle ilgilenirler; bunun yanı sıra at yetiştiriciliği de yaparlar. Profesyonel anlamda koyun, geyik, domuz yahut kümes hayvanı yetiştiriciliği ise yok denecek kadar azdır.

Yazar, hayvancılık türlerini öncelik sırasına göre değerlendirir ve ilk olarak sığır yetiştiriciliğini ele alır. Konuya bölgede yetiştirilen sığırlarda görülen et, süt ve yavru verimi noktasında karşılaşılan yetersizliklere işaret ederek girer. Hayvansal üretimde verimi artırabilmek için projeler yapılması gerektiğini Rusya tarihinden örnekler vererek açıklar. O, batılı ülkelere yüksek verimli hayvan ithalatına birtakım haklı gerekçeler öne sürerek karşı çıkar. Yerli ırkların ıslah edilmesi gerektiğini ısrarla vurgular. Çünkü ithal ırkların bölgenin olağanüstü iklim şartlarına uyum problemi yaşayacağını ve peşinden de büyük zararların ortaya çıkacağını savunur. Veterinerlik hizmetlerinin önemine dikkat çeker. Özellikle salgın hastalıklarla mücadelede modern tedavi tekniklerinin faydasının altını çizer. Yeni ve etkili ilaçların veteriner hekimler aracılığıyla uygulanabileceğini ifade eder. Bu sayede kitlesel hayvan ölümlerinin engellenebileceğine belirtir. Hayvan barınaklarının elden geçirilmesi gerektiğini düşünür. Hayvan refahı ile verim arasındaki doğru orantıyı teferruatlı bir şekilde açıklar. Bunun Sibiryaya coğrafyasında ne denli kıymetli olduğunu ifade eder. Sığırların beslenmesinin ve kışlık ot tedarikinin sağlıklı ve sürdürülebilir bir şekilde yapılabilmesi için alınması gereken önlemleri sıralar. Kımız, tereyağı, peynir, çökelek ve kaymak gibi katma değerli ürünlerin yapımının teşvik

edilmesi gerektiğini söyler. Böylece hayvancılıkla geçimini sağlayan kişilerin refah düzeylerinin artacağına işaret eder.

Yazar, hayvancılık denilince akla ilk gelen dal olan sığır yetiştiriciliğini derinlemesine ele aldıktan sonra Sahalar için diğer önemli bir hayvancılık branşına -at yetiştiriciliğine- geçer. At yetiştiriciliğinin gerekli olduğunu ve kamu kaynaklarıyla desteklenmesi gerektiğini belirtir. Atlardan ulaşımda ve taşımacılıkta yararlanılması gerektiğini de vurgular. Peşinden domuz, küçükbaş ve kümes hayvancılığı alanlarındaki önerilerini sıralar. Domuz yetiştiriciliğinde sayının tarımsal üretimdeki verim gözetilerek artırılması gerektiğine değinir. Sahalar arasında pek bilinmeyen koyun üreticiliğine dikkat çeker. Bakım maliyetlerinin düşük olmasına nazaran faydasının çok olduğunu işaret eder. Özellikle derisinin değerli olduğunu belirtir.

Kulakovskiy, "Okul ve Sosyal Hayat" başlığa altında, Sahaların kültürel ve sosyal gelişmişliği yakalayabilmesi için neler yapması gerektiğini sekiz maddede ele alır. Bu çerçevede önce okullaşma sorunu üzerine eğilir. O, bu konudaki aksayan tarafların tek bir kişinin önerileriyle değil uzlaşmayla çözüme kavuşturulmasının faydalı olacağını dile getirir. Aklındaki okullaşma programını açıklamadan önce okul sayısının azlığını gündeme taşır. Yani idealden önce gerekli olana yoğunlaşır. Ardından mevcut okul çeşitleri ve müfredat hakkındaki görüşlerini sıralar. O, okulların kendi hayalindeki gibi olmasını ister ama bunun finansmanının sorun oluşturabileceğini de ekler. Günümüz eğitim dünyasının en çok üzerinde durduğu konulardan biri olan meslek okullarının önemine dikkat çeker ve bunların nasıl olması gerektiğini anlatır. İlaveten tarım okulları açılmasını da teklif eder. Müfredatta Saha alfabesine ve yazısına yer verilmesine değinir. O, hep aydınları göreve çağırır. Çünkü onları toplumun lokomotifleri olarak görür. Aydınların özel dergiler ve kitaplar okuyup öğrendiklerini halkla paylaşmasının önemine dikkat çeker. Ayrıca onların Saha edebiyatının oluşturulması misyonunu üstlenmesi gerektiğini savunur. Rusçadan Sahacaya çeviriler yapılmasını da bu işin ilk adımı olarak değerlendirir. O, sadece okullaşmayı teşvik etmez dış dünyayla irtibatlı halk kütüphaneleri açılmasını da önerir.

Sosyal meselelere değinirken anlattıkları sayesinde Saha toplumunun o dönemdeki yaşantısı hakkında bilgi sahibi olma imkânı oluşur. O, alkolizm, kumar ve tütün kullanımıyla mücadele edilmesi gerektiğini belirtir ve bu alışkanlıkların neden olabileceği toplumsal tahribatın tahminlerin ötesinde bir noktaya ulaşabilme ihtimalinden bahseder. Bağımlılıkla ilgili görüşlerini kısaca işledikten sonra tartışmalı diğer bir konuya geçer. Parasal kazanç elde etmek hayatın bir parçasıdır ve her toplumun buna ulaşmak için bir ekonomi algısı ve bir sistemi vardır. Bu mesele yanlış anlamaları ve uzlaşmazlıkları beraberinde getirebilir. Kulakovskiy, bu gerçeklikleri bildiği için bu konudaki fikirlerini dikkatli bir biçimde ifade etmeye çalışır. Ne yazık ki burada dile getirdiği bazı görüşleri dolayısıyla, değişen politik atmosferin de etkisiyle, acımasızca eleştirildiği olur. Fakat

onun kendisini eleştirenlerden ayrıldığı en önemli nokta, sosyolojik ve psikolojik beklentilerin ve değişikliklerin bir anda olmayacağını düşünmesidir. Yani Saha toplumundaki yoksulların durumu, sermaye sorunu, toprak mülkiyetine dayalı sınıf sistemi ve bir çeşit ağalığın sebep olduğu olumsuzlukların zamanla çözüme kavuşturulabileceğine inanır. Bu sorunların bazılarının rekabet koşullarının acımasız dışlilerince yok edileceğini savunur. Temel amaç toplumsal refaha kavuşmak ise bunun mevcut sistemi topyekûn yıkmaktan değil kültürel kalkınmadan ve bu sayede meydana gelecek olan zihniyet devriminden geçtiğini belirtir. Kısaca kaynakları doğru kullanmanın bir beceri olduğunu ve bunun da zamanla oluşabileceğinin altını çizer. İmkânları olan milletlerin deneme yanılmayla bunları heba etmemesi gerektiğini net bir biçimde ifade eder. Bunu toplumsal öz eleştiri yaparak anlatmaya çalışır ve tekliflerini örneklerle destekleyerek açıkça ortaya koymaya çabalar.

Yazar, “Ekonomik Durum ve İşletmeler” başlığında, başta değindiği bazı konuları somut önerilerle açarak halkın refahının nasıl artırılacağı sorusuna cevap arar. Onun bu meseleye getirdiği çözüm, önce sermaye temini ardından verimlilik ve istihdam artışı yönündedir. İstihdam artışının sezonluk işlerle ve yeni işletmeler açılarak gerçekleştirilebileceği üzerinde durur. Bu konuya epey önem verir. Çünkü pek çok Saha parasal sıkıntı çekmektedir ve yılın üç ayında sıkı çalışıp sığırları için ot temin ettikten sonra kalan kısmını işsiz güçsüz geçirmektedir. Bu yüzden kültürel gelişmenin vazgeçilmez bir ayağı olan malî kalkınma gerçekleşmezse artan ihtiyaçlar karşısında toplumsal sıkıntıların baş göstereceğini düşünür. Bütün sonuçları analitik olarak analiz eden yazar, dönemi için oldukça yeni sayılabilecek projeler üretip işsizliğin azalmasına ve bu sayede Saha halkının yaşam standartlarının artırılmasına katkı sağlamayı amaçlar. Nihai hedefi ise Sahaların sosyal yapısının güçlenmesi ve böylece olumsuz iç ve dış tesirlerden mümkün mertebe az etkilenilmesidir.

Genel anlamda hayvancılığa ve tarıma epey geniş yer ayırıp inceleyen Kulakovskiy, bu alanlara yeri geldikçe tekrar tekrar değinir. Sığır üretme çiftlikleri kurulmasını teklif eder. Bu sayede maliyetlerin düşeceğini verimin artacağını bunun da kâra olumlu yansıtacağını ifade eder. Hem sebze hem de tarla tarımı için yeni tespit ettiği ekim ve dikim alanlarına dikkat çeker. Buralar değerlendirilerek yeni kaynaklar yaratılabileceğini düşünür. Çeşitli mesleklerin Sahalar arasında geliştirilebileceğine inanır. Özellikle el sanatı ürünlerinin çoğaltılması gerektiğini vurgular. Bu sayede eldeki ham maddenin değerlendirileceğini ve sınırlı sermayenin boş yere dışarı gitmesinin önüne geçileceğini savunur. O; özellikle deri işleme, seramikçilik, demircilik, koşumculuk, tornacılık, marangozluk ve boyacılık gibi iş kollarında yeni istihdam alanlarının oluşturulabileceğinden bahseder. Sosyal yardımların artırılmasını dile getirir ve vatandaşın devlete olan vergi borcu başta olmak üzere değişik kalemlerdeki yükümlülükleri için yeni düzenlemeler yapılmasını talep eder.

Kulakovskiy, üretime önem verir. Fakat ticareti de ihmal etmez, değerli bir istihdam sahası olduğunu bilir ve burayla ilgili görüşlerini detaylıca ele alır. Verimliliği artırarak ucuza mal edilen ürünleri son kullanıcıya aracısız ulaştırmanın yollarının bulunmasını tavsiye eder. İhtiyaç duyulan malzemelerin de yine aynı şekilde temin edilmesinin önemini vurgular. Böylece hem kârlılığın artacağını hem de maliyetlerin düşeceğini söyler. Sosyal mağazacılığın geliştirilmesini, ürün tedarikinin ve teslimatının ucuza yapılması için şirketler kurulmasını telkin eder. Ormancılık ve madencilik sektörlerindeki fırsatları görür ve buraların pek çok kişi için yeni istihdam alanları olabileceğinin altını çizer. Komşu ülkelerle çay ve benzeri ürünlerin alım satımının gerçekleştirilmesinden fayda sağlanacağını anlatır. Sahaların özellikle okyanusa kıyısı olan çevre bölgelerdeki ticari balıkçılığa uygun yerlerde mevzuatın müsaade ettiği ölçüde avlanma yapmasını önerir. Bu yolla iyi gelir elde edilebileceğinin üzerinde durur. Hatta ayrıntılı bir gelir gider tablosu bile hazırlar.

Yazar, son başlıkta "Gelir Kaynakları"nı inceler. O, bireysel fikirlerden daha ziyade ortaklaşa alınan kararlara güvenir. Toplu hareket edebilmek için örgütlü bir yapıya ihtiyaç olduğunu iyi bilir. Bunun için de topluluklara, kooperatiflere ve komisyonlara ihtiyaç duyulacağını belirtir. Doğal olarak bunların finansmanı için maddiyata ihtiyaç olduğunu ifade eder. Parasal kaynağın bulunmasının zorluğunu itiraf eder ama imkânsız olmadığını da ekler. Daha sonra nasıl bir yol izleyerek bu kaynağın oluşturulacağını tek tek izah eder. Buraya bakıldığında en ince detayın bile üzerinde özenle çalışıldığı çok bellidir.

Kulakovskiy, mektubunu özet niteliğinde birkaç paragrafla bitirir. Son olarak göç yoluyla gelenler dolayısıyla Sahaların yaşayabileceği hayatî tehlikenin altını bir kez daha çizer. Bunun küçümsenecek bir durum olmadığını söyler. Rasyonel önlemler alınması ve birlikte hareket edilmesinin önemini vurgular. Bu konudaki farkındalığın öncelikle aydınlar arasında oluşmasını bekler. Ardından halkın bilgilendirilme sürecinin başlaması gerektiğine değinir. Bu sürecin güçlüklerinin bilincindedir ama sadece başlamanın zor olduğunu ifade eder. Samimi çabayla arkasının hızlı bir şekilde geleceğini kararlı bir şekilde savunur.

Sonuç

Kulakovskiy, içinde bulunduğu koşullara karşın kendisini çok yönlü yetiştirmeyi başarmış bir aydındır. Bazı yaşamsal konuları gündeme taşımamanın netameli olduğu bir dönemde görüşlerini cesurca ifade etmeye çalışır. Güncel tartışmalardan ziyade geç kalındığı takdirde sonuçları ağır olabilecek köklü sorunlara yoğunlaşır. Bu bağlamda Saha milletinin maddi ve manevi varlığının güvenceye alınması meselesine odaklanır ve bu amaçla *Saha İntelligentsiyatıgar*'ı kaleme alır. Onun görüş ve önerileri incelendiğinde makul bir çaba içinde olduğu kolayca anlaşılır.

Eserde, üzerinde durulan mevzular birbiriyle bağlantılı bir biçimde sıralanır ve ayrıntılı işlenir. Özellikle göçün ve kültürel asimilasyonun Sahalar açısından yaratabileceği

yaşamsal tehditlere geniş yer verilir. Bu iki problemin olumsuz etkisinin ortadan kaldırılabilmesi için kültürel gelişmeye, yani bir anlamda eğitimin önemine dikkat çekilir. Yeni okulların, özellikle de meslek liselerinin açılması, müfredatın yenilenmesi hatta ülkeler arası iş birliği imkânlarına sahip kütüphanelerin kurulması önerilir. Yabancı dillerden Sahacaya çeviriler yapılması, okuryazarlık seferberliği, yazılı bir edebiyatın meydana getirilmesi, kaynak kitap temini gibi kültürel hayatla ilgili başlıklarda yapılması gerekenler belirtilir. İlkel yöntemlere bel bağladığından dolayı gelişme kaydedemeyen bir toplumun varlığını sürdürmeyeceğinin altı çizilir. Yoksulluk, kitlesel yok oluşun ilk basamağı olarak görülür ve bu yüzden halkın maddi refahının sağlanması için alınması gereken tedbirler önemsenir. Tarım ve hayvancılık en ince ayrıntısına kadar analiz edilir ve bu alanların öneminden bahsedilir. Ormancılık, madencilik, balıkçılık, ticaret ve el sanatlarının önünün açılması ve çıkan fırsatların iyi değerlendirilmesi için yapılması gerekenlere işaret edilir. Alkolizm, kumar ve sigara bağımlılığına karşı yürütülecek kapsamlı bir mücadelenin önemi üzerinde durulur. Kontrolsüz nüfus artışı ve onun neden olabileceği toprak kullanımına bağlı güvenlik sorunlarının önüne geçilmesi için ihtiyaç duyulan önlemler uluslararası etkileriyle birlikte açıklanır. Sahaların muhtemel bölgesel riskleri olumsuz etkilenmeden atlatılması için beraber yaşadıkları milletlerle sağlayacağı uyumun faydasına değinilir.

Saha İntelligentsiyatıgar'da ağırlıklı olarak Saha toplumunun kültürel, ekonomik ve sosyal açılardan zayıf kalan yanları ele alınır ve bunlara rasyonalist çözümler üretilir. Fakat esere geniş açıdan bakıldığında göçmenlik, nüfus problemi, tehlikedeki diller, uluslararası ilişkiler, gıda arzı, kalkınma, üretkenlik, eğitim, iklim ve çevre gibi evrensel sorunlara getirilen çıkış yolları pek çok toplumu yakından ilgilendirecek stratejik öneme sahiptir.

Bir Saha entelektüelinin eşsiz gözlem yeteneği, derin bilgi birikimi ve ileri görüşlülüğü sayesinde ortaya çıkan bu mektup, daha güzel bir dünya için çaba sarf eden günümüz insanına çağlar ötesinden ulaştırılmaya çalışılan hayati bir mesaj niteliğindedir.

Metin⁵

Mayıs, 1912, Хаçикаат⁶

SAHA (YAKUT) AYDINLARINA

Ben, Sahaların yok olup gitme ihtimalini, hatta bunun kaçınılmaz bir yazgı olduğu fikrini dile getirirken siz benim çok abartıya kaçtığımı veya bir tür vesveseye kapıldığımı düşünebilirsiniz. Siz öyle düşünün, fakat ben günümüzde Sahaların durumunun gerçekten de çok kritik olduğuna inanıyorum.

Kasvetli gökyüzümüzün ufkunda ölümcül bulutlar ürpertici bir biçimde birikti. Bunlar nasıl olur da alenen görülmez ki!

Eski hâlini muhafaza ederek kendi iç dünyasında yaşayan bir milletin, daha kültürlü bir milletle ortak zaman geçirmesi neticesinde yok olup gideceği aksiyomunu herkes iyi bilir. Bunu tarihten pek çok örnek destekler.

Öyle ki, Kızılderililer, siyahiler ve onlar gibi daha pek çok yüce millet yok oldu, yok olmaya da devam edecek. Bunun sebebi basit: Bilimle uğraşarak derin bilgi sahibi olan kültürlü insan, kendini kuşatan tabiattan rahatça faydalanabilir; fakat ilkel insan sadece doğanın hazır ve görünür zenginliklerinden yaralanabilir. İnsan nüfusu durmadan arttıkça bolluk ve zenginlik biter ve ilkel insanın da nesli tükenmeye başlar, kısacası, "varoluş mücadelesinde" ayakta kalamaz. Bu, tartışma götürmez bir süreçtir. Bu önermeye göre biz de (Sahalar) yok olma yoluna girdik...

Özellikle, Sibiryaya yerlilerinin durumunu değerlendirdiğimizde, yukarıda ifade edilen sonucun gerçekliği dehşete düşürmektedir; onlar çok net ve hızlı bir biçimde kayboldular. Bize akraba olan Altayların, Karagasların, Koybalların, Çağatayların, Uygurların, Osmanlıların, Teleütlerin ve Kamasınlerin günümüzdeki nüfusları 100'lü sadece bazılarının ki 1.000'li rakamlarla ifade edilmektedir. Yok olmak üzere olanlar: Sibiryaya Tatarları, Uraanaxaylar, Oroçoonlar (680 kişi), Vogullar (7.000), Buharestler (400), Ostyaklar, Zıryanlar, Kaçınlar, Tunguslar, Lamutlar (500), Manegrler, Goldlar (430), Yukagirler (675), Çuvanlar (72), Koryaklar, Kamçadallar (5.000), Aynalar (1.130), Gilyaklar (2.500), Latışler, Esler ve diğerleridir. Arınlar, Omuklar ve Baykal Sahalarının (Çukunaların) ise artık nesli tükenmiştir.

Sadece Kırgızlar, Buryatlar, Sahalar ve Çukçaların nüfusu azalmamıştır. Fakat, bu durum ilk bakışta iyi gibi görünse bile insanın kendini emniyette hissetmesi olanaksız. Turuxan

⁵ Metin, A. E. Kulakovskay'ın torunu "Lüdmila Reasovna Kulakovskaya" tarafından "Saxa İntelligentsiyatıgar" adıyla Rusçadan Sahacaya yapılan çevirisi üzerinden Türkçeleştirildi bk. (Kulakovskay; Kulakovskaya, 2014). Bazı sözcüklerin Türkçe karşılıkları olmadığından dolayı özgün biçimleri korundu. Fakat karışıklık olmaması için ilk kullanıldıkları yerlerde dipnot verilerek kısa açıklamalar yapıldı. Metnin özgün hâlinde tercih edilen numaralandırma yöntemine, paragraflara, parantez ve tırnak işaretlerine bağlı kalındı. İlave parantez ve tırnak işareti kullanılmadı. Özel isimlerin imlâsında çeviriye esas teşkil eden metindeki yazılış şekilleri tercih edildi. Çeviri sırasında mümkün mertebe cümle bütünlüğünü bozmamaya gayret edildi. Hırılıtlı ve tonsuz arka damak "h" sesi "x", damak "n" sesi "ñ", ön boğumlanmalı "n" ünsüzü ise "ñ" işaretiyle karşılanmıştır.

⁶ Хаçикаат (Rusça: Качикаат): Saha (Yakut) Cumhuriyeti'nin başkenti Yakutsk'a komşu Хаһалас (Rusça: Хангаласский) iline bağlı bir yerleşim birimi, belde.

Sahaları son üç dört yıl içerisinde balık tuttıkları yerleri kaybettikleri için epey fakirleştiler; fakirleşme, yok oluşun en temel işaretidir. Vitim (Nüüye), Xalma ve Verxoyanskay Sahaları çok yoksuldur; ayrıca kültürel gelişmişlik düzeyleri de sınırlıdır.

Bunların dışında kalan Sahaların, yani bizim nüfusumuz o nispete gerilemedi; ancak, açıkça görüleceği üzere, inanılmaz bir hızla azalmakta ve zayıflamaktayız. Bu da gelecekte yok olacağımızın açık bir işaretidir.

İptidai yaşamlarını sürdüren Çukçalar, gelişmiş milletlerin zehirli “nefesleri”ne henüz maruz kalmadıkları için bugüne kadar varlıklarını muhafaza ettiler, kaybolup gitmediler. Ancak, Amerikalılar ile Ruslar onları uzun zamandır içkiye alıştırıyor, dolayısıyla onların da günleri artık sayılı.

Kırgızların acı dolu kaderlerine üzüntüyle bakıyorum. Onlarla biz “akrabayız”, dillerimizin kökü bir. Rus kökenli olmayanlar içerisinde nüfusu en fazla olan onlardır (yaklaşık 1.000.000); ayrıca uysal tabiatlı ve duygusallar. İçki içmenin yasak olduğu İslam dininin muhafazası altında yaşayan Kırgızlar, kalabalık sığır sürülerine sahiptir ve uçsuz bucaksız bozkıra hâkimdir. Onlar, bütün yıl boyunca bozkırın bir ucundan öteki ucuna göçüp eğlenirler ve atalarının zamanından beri yerleşik olan geleneklerini tatbik ederek huzurlu bir hayat sürerler. Ancak, XX. yüzyılın başında, Uralların arkasından ansızın çıkıp gelen aç göçmen grupları her yanı sardılar. Sayıları yer yer on binleri hatta yüz binleri bulan göçmenler, ricaya yahut korkutmaya aldırış etmeden bu toprakların asıl sahiplerine kişi başı sadece 15'er desyatinalık⁷ yer bıraktılar, kalanına da kendileri yerleştiler (1911'e kadar 11.587.128 *desyatinalık* yeri zorla aldılar.). Çiftçilikle hiç ilgisi olmayan Kırgızlar, sığır yetiştiriciliği için gerekli alanları küçülünce hayvanlarını kesip neredeyse bedavaya elden çıkartmak zorunda kaldılar. Şimdi bolluk içinde geçen eski günlerini üzüntüyle anıyor ve fakruzaruret içinde bir yaşam sürüyorlar...

Kırgızların ne uzayan ne de kısalan kaderleri, onların yaşadıklarını yaşayacağımızdan dolayı bizi de korkutmalı; lakin hiç aldırış etmiyor, masal gibi dinliyor, rüyada görülen yahut duyulan bir şey gibi düşünüyoruz.

Göçmen dalgası sadece bozkır bölgesiyle sınırlı kalmadı, önünde durulmaz bir sel gibi bütün Sibiryayı sardı. Dinecek gibi de görünmüyor. Öyle ki, Rus köylüsünün nüfusunu yıldan yıla artırabilme kabiliyeti çok yüksek. İstatistiklere göre Ruslar, bu konuda dünya rekorunu ellerinde bulundurmaktadır; her yıl Sahaların sayısını 8'e katlayacak kadar Rus bebek dünyaya gelmektedir. Artık 10, 20 bilemedin 100 yıl içerisinde sayılarının ne kadar olacağını siz düşünün!

Batı Sibiryanın uçsuz bucaksız genişlikteki idareleri: Yenisey, İrkutskay⁸, Transbaykal Bölgesi, kötü şöhretli Amur. Kısacası, Trans Sibiry Demiryolu'nun yapımından bu yana

⁷ Desyatina (Rusça: Десятина): Çarlık Rusyası döneminde kullanılan arazi ölçüsü birimi. 1 desyatina yaklaşık 1,09 hektara denktir.

⁸ İrkutskay (Sahaca: Иркутскай, Rusça: Иркутск): İrkutsk.

sayıları her yıl yüz binleri bulan göçmenlerin yerleştiği bu yerler tamamen doldu (Göçmen sayısı son zamanlarda 800.000-900.000'i buldu.).

Bir taraftan Avrupa kıtasındaki Rusya'da işler iyiye gitmemekte, her yıl işlendiği için toprağın verimi düşmektedir; özel mülkiyetin elinden kurtarılamamış arazilerden faydalanma kültürü çok düşük seviyelerdedir ve ilerleme kaydedilememektedir, sık sık yaşanan verimsiz yıllar çiftlikleri zayıflatmaktadır. Öte yandan nüfus ise günde ya da saatte değil dakikada hatta saniyede artmaktadır; bu yüzden göçmenlere sıkışarak oturabilecekleri bir yer bulmak bile mümkün görünmemektedir. Bu durum karşısında zorda kalan hükûmetin neden dikkatini bu kadar uzaktaki Saha bölgesine çevirdiği anlaşılmaktadır. Bu bölge hakkında, yer yurt çok geniş ve imkânları da bol diye gerçeklikten epey uzak, hatta efsanevi söylentiler de yayılmaktadır. Hükûmet, bunların ne derece doğru olduğunu tam anlamıyla bilemediğinden dolayı bölgemizin 2.000.000 göçmeni barındırabilecek bir kapasitesi olduğuna dair rapor hazırlayan Markgraf⁹ özel olarak görevlendirerek buraya gönderdi.

Hükûmet, Markgraf'ın raporunu memnuniyetle karşıladı ve bunun üzerine Saha bölgesine göçmen göndermekle ilgili acil bir hazırlık çalışması yürütmeye başladı.

Hükûmet, Sibirya'ya, özellikle bizim bölgemize göçmenleri yerleştirerek bir taşla üç kuş vurmaya hesaplamaktadır: 1. Hiçbir yere sığmayacak derecede çoğalan nüfusa yer bulunmuş olacak (Günümüzde merkezî bölgelerde ortaya çıkan yer sorununun iyice büyümüş ve ağırlaşmış olması göz önüne alındığında bu çok önemlidir.). 2. Nüfus yoğunluğunun çok az olduğu bu ücra bölgenin doğal zenginliklerini işleyerek devletin kazanç temin etmesini amaçlayan insanların iskânı sayesinde kalkınma hız kazanacak. 3. Amerika, Japonya ve Çin gibi yayılmacı ve tehlikeli komşulara karşı uç bölgelerini korumak için koloniler kurulmuş olacak. Şartlar bundan farklı olsaydı, hükûmet çok açık olan bu yanlış algılamaya kendini o kadar kolay kaptırmaz ve bugünkü yükümlülüklerini bütün açılardan karşılayan Markgraf raporuna daha temkinli yaklaşırdı.

Bize gelince; atalarımızın yaşayıp geçtiği yurtların, yuvaların, ocakların ve barınakların sahibi olduğumuz inancına ve onları kimseye bırakmayacağımız fikrine kapılıp kendi kendimizi çocukça hatta safça kandırmışız. Fakat bizim meşhur "işimiz, öğüdümüz"¹⁰, "mahkememiz, yaşamız"¹¹ ve "dilekçemiz"¹² göçe karşı hiçbir şey yapamıyor ve herhangi bir fayda sağlamıyor... Bizim küçük çıkarlarımızı haddinden fazla tahrik eden 80 kürüö¹³ için "III. Xatılı"lar¹⁴ ile "Tölöy"ler¹⁵ arasında çıkan anlaşmazlık, Yakut Birliği¹⁶,

⁹ Otto Vasilyeviç Markgraf, Çarlık Rusyası zamanında Orman Dairesi (Rusça: Корпус Лесничих) olarak bilinen kamu kurumunda müfettiş yardımcısı olarak çalışan görevli.

¹⁰ Sahaca: "дыялабыт-куолубут".

¹¹ Sahaca: "сууппуг-сокуоммут".

¹² Sahaca: "бырысыанньабыт".

¹³ Kürüö (Sahaca: Күрүө): Ortalama 300-400 ot yığınınından oluşan çayır hissesi, mera.

¹⁴ III. Xatılı (Sahaca: III. Хатылы): Yerleşim birimi.

¹⁵ Tölöy (Sahaca: Төлөй): Yerleşim birimi.

¹⁶ Yakut Birliği, Yakut halkının ileri gelenleri tarafından 4-5 Ocak 1906'da kurulur. İlk başkanı Vasili Vasilyeviç Nikiforov (1866-1928)'dur. Amacı Yakutları siyasi, ekonomik ve toplumsal anlamda görünür kılmak ve birtakım talepleri toplu olarak dile getirmektir. 19 Ocak 1906'da kapatılır.

Skripitsın'ın talimatları¹⁷, Sahaları askere alma ve büyükbaş hayvan vergisi benzeri “sansasyonel işler”, korkunç yeni yerleşimci “hayaleti” karşısında sis bulutları gibi aniden dağılıp gideceklerdir. Artık “felaket ve musibet”¹⁸ ile “dert ve keder”in¹⁹ ne olduğunu tam anlamıyla tecrübe etmenin zamanı geldi.

Sahaların yerlerinin yurtlarının derinlemesine analiz edildiği Piter'deki²⁰ yönetici çevresine gerçek bir Saha vatanseveri girip yerleşmiş olsaydı ve bir şekilde duyduğu her şeyi iyice anlarsaydı. İşte o zaman ne söylerdi ne aktarırdı? Sahaların bugüne kadar yaşamlarını sürdürdüğü toprakların hazineye ait olduğunu tekrar edip dursalar, bırakın onun bunu kabul etmesini yahut düşünmesini, böyle bir şeyi aklının ucundan dahi geçirmesi mümkün olmazdı...

Evet, bizimle ilgili çeşitli fikirler, teoriler ve projeler yayılmaktadır. Örneğin; Saha Bölgesi, sakinleri ve Saha dili hakkında uzmanlığıyla tanınan ve bununla övünen bir kişi, otorite olarak bir fikir ortaya attı. Bizim açımızdan abartılı hatta çılgınca fakat dinleyiciler için ise isabetli bulunan bu düşünce: Saha halkını, kuzeye yani denize doğru göç ettirmek onların yurtlarını da Rusya'dan gelenlere tahsis etmek biçimindeydi. Bu beyefendinin projesi size tuhaf gelebilir; ancak, Rus idarecilere o zaman için ideal görünmekteydi. Ne yapalım, kendi açılarından doğru olabilirler: Yerleşimcilere toprak gerekli; onları Kuzey Buz Denizi'nin kıyısına yerleştirdikleri takdirde iklime dayanmaları olanaksız; bu yüzden oraya Sahaları gönderdikleri zaman onlar iklime alışık olduğu için gittikleri yerde yok olup gitmeleri söz konusu olmayacaktı; o zaman ne yapmalıydı: Sahaları mutlaka kuzeye göç ettirmeli ve böylece sorunu çözmeliydi!

İçimizi dışımızı, neyimiz var neyimiz yok çok iyi bilen ve yukarıda bahsi geçen ifadeleri Tomsk'taki bir bilimsel toplantıda dile getiren bu kişinin kim olduğu belki dikkatinizi çekebilir (“Sibirya Sorunları”)²¹.

Aksilik, soyadını unuttum, fakat tarif ettiğimde hemen tanıyacaksınız.

Onunla uzun süre birlikte yaşadık. Çok genç, çevik ve çelimsiz bir şekilde aramıza geldi ve ihtiyarlamış, şakacı ve alaycı bir adam olarak döndü. Birlikte, onlarca yıl “tar”ımızı²², “üöre”imizi²³ ve “butugas”ımızı²⁴ öve öve ve tika basa yedik. Bizim biricik güzel kızımıza (Vefat etti.) övgüler dizer ve onu çok severdi, kuzeyin kar fırtınası uğultusu eşliğindeki uzun kış gecelerini birlikte geçirirlerdi... Gençken ve yaşam enerjisi güçlü iken bu ücra memleketin kızına gönlünü kaptırır; ne yazık ki onun düşüncelerini ve arzularını kız,

¹⁷ Vladimir Nikolayeviç Skripitsın (1848-1929): 1892-1903 arasında Yakut bölgesinde valilik yapar. Skripitsın, 19 Şubat 1899'da liberal bir toprak reformu projesi için talimat verir. Ancak, onun bu projesi geniş toprak sahiplerinin engeline takılır.

¹⁸ Sahaca: “өлүү-алдырхай”.

¹⁹ Sahaca: “сор-мун”.

²⁰ Piter (Sahaca: Питер, Rusça: Санкт-Петербург): St. Petersburg.

²¹ Sibirya Sorunları (Rusça: Сибирские вопросы): 1905'te kurulan, bir süreli yayındır. Bahsi geçen konuşmacı ise Eduard Karleviç Pekarskiy (1858-1934)'dir. Pekarskiy, 1881-1889 arasında Yakut bölgesinde yaşar. Yakut dili, edebiyatı ve kültürü üzerine yaptığı bilimsel çalışmaları sayesinde ünlenir.

²² Sahaca: “тар”. Donmuş yoğurt. Keş.

²³ Sahaca: “үөрө”. Bir çeşit çorba.

²⁴ Sahaca: “бутугас”. Bir çeşit çorba.

kızın düşüncelerini de o anlamadığı için epey sıkıntı çekerler. Öncelikle bu yüzden, sonra da elinden bir şey gelmediğinden dolayı eşi ne konuşursa yazmaya ve ona da kendi dilini öğretmeye çalışır. Fakat eşinin güçlü etkisi altında kalıp boyun eğer ve ona kendi dilini asla öğretmez; aksine ondan Saha konuşma dilini -sevgilerini paylaştıkları dili- öğrenir ve bu sayede Piter'e gider. Bugünlerde büyük şan ve şöhret peşinde koştukça koşmakta.

İşte, bu beyefendi bir gün tesadüfen
Ne Kuzey'in kıvrak oyunlarını,
Ne de Buz Denizi'nin korkunç hilelerini,
Tecrübe etmiş bilgili kişilere rastlamış.

Aklının derinliğini göstermek,
Vatanseverliğin yüceliğini kanıtlamak için,
Kahramanımız şöyle söylemiş,
Bugüne kadar böylesini işitmedim:

"Kısa boylu Saha soğuşa alışkındır,
Fırtınalı Kuzey Denizi güzeldir ona.
Neden yürekte sevdiğileri yerlere sürmeyelim,
Kalplerine ruhlarına hoş gelen ülkeye.

Tarlaları, meraları ve evleri de
Boş yatana, çürüyüp yıkılana kadar,
Onlar ayrıldıktan sonra üzülmesinler diye,
Çocuklarımıza miras olarak verilsin..."

Bu çok çalışkan işçiye şaşırıyorum:
Gençliğinden beri üzerinde titredığı her şeyi,
Kanlı emeğinin meyvesini,
Anlık bir övgü uğruna satmayı düşünmüş!

Çoğunlukla geceleyin, kesinlikle uyumadan,
Aklı, kalbi ve ruhu kederlenecek,
Emeğine gelince kimsenin gözüne görünmeden
Geride bir haber yahut iz bırakmadan kaybolacak;
Esperanto, Volapük ve Liptay'ın gölgesine göz kırpacak;
O, sadece gücüklerin kırgınlıklarını dinleyecek.

***

Dostlarım, morali düzelmiş de bu yüzden şarkı söylüyor diye düşünmeyin, gözümde yaşlar akarken gülüyorum: "Veba ortasında eğleniyorum işte..."

***

Fakat dünyada iyi insanlar da yok değil: Uzak denizlerin ötesinde, vadilerin öte ucunda, çarın yaşadığı şehirde muhteşem bir yapı var. Bu yapıda, iyi insanlar türlü türlü faydalı işler hakkında uzun uzun düşünüp ısrarlı bir biçimde kafa yoruyorlar. Burada bizim hayrımızı isteyenler de mevcut (Sibirya Milletvekilleri); onlar diğer iyi niyetli kişilere

“yaratılışları farklı insanları” ölüme yollamayın. Çünkü bize “haraç” ödüyorlar, gelecekte de ödemeye devam edecekler; sonra asırlardır Sibiry’a yaşadıkları için vücutları bu çetin iklim koşullarına alışmış olan bu insanlar, yurtlarının doğasından ve yer altı zenginliklerinden yararlanılmak istenildiğinde kendilerine ne kadar fazla ihtiyaç olacağını kanıtladılar. Daha sonra bu iyi insanlar, dile getirdikleri bu düşünceleri doğrultusunda, kendi “döküntülerini” Sibiry’a göndermemeyi ve yerli halkın ayrıldığı takdirde “hayatta kalmasının mümkün olmadığı” topraklarına ilişilmemesi gerektiğini salık verdiler.

Konuşan bu hatipler, tıpkı Krilov’un²⁵ fırıncısı gibi sözlerinin doğruluğunu ispatlamaya çalışırken izleyiciler ise yine Krilov’un fabllarındaki kedi gibi bir yandan söylenenleri turtaları tıkıştırarak dinliyor, diğer yandan da birer ikişer toplanıp homurdanıyorlarmış: “Şu hatip Tunguzların vaftiz babası, bu Sahaların dünürü, öbürü Buryatların akrabası o yüzden böyle konuşuyorlar; onları dinleme! Dayan, birazdan bitecek.”.

İşte böyle, hiçbir yerde işimiz rast gitmiyor...

***

Resmî belgelerde göçmenlere yerli halkın kullanmadığı boş araziler verilecek diye yazıyor. Öyle şey olur mu? Bu kesinlikle doğru değil! Bölgemizi enine boyuna pek çok kez gezdiğim için iyi biliyorum, burası İrkutskay sınırından denizlere kadar nehirler ve şelalelerle oyulmuş sarp kaya; sadece yer yer bereketli toprakların olduğu alanlar mevcut, oralarda da Ölüöne, Bülüü ve Amma nehirleri uzanmaktadır. Yablonovay sıradağının çok uzak kanyonlarına yolculuk yapan bir kişi, Cokuuskay²⁶ bölgesinin kapladığı alanı, heybetli ve kasvetli kayalıklardan oluşan okyanusta minik bir noktaya yahut bir adaya benzetir...

Ölüöne adalarından, Nuotara’dan, Allan’dan ve Öymököön’den başka göçmenleri yerleştirecek bir yer yok, buralara da topu topu 20-30 bin kişi ancak sığar. Bu da hazine tarafından 15 *desyatinalık* bir standart üzerinden yerlilerin arazilerinin ellerinden zorla alınacağı anlamına gelmektedir. Bütün arazi (çayırlar, tarlalar, meralar, çiftlikler, ormanlar ve sulak yerler), Ruslar ile Sahalar arasında kişi başına 15’er *desyatina* düşecek şekilde eşit oranda paylaşılacaktır.

Buna dayanarak bizim yapıp yerleştığımız yerleri zorla elimizden alacaklar ve onun yerine Baybal’a yahut Bahılay’a geniş bir ormanın küçük bir parçasının veya gölün ya da dağın bir köşesinin tahsis edildiğini söyleyecekler... Saha da kendine verilen arazinin, geçimini sağlamaya yetmeyeceği gerekçesiyle şikâyet ettiğinde “Bizim yerimiz yok; göçmenlerin yaşadığı gibi yaşayın, daha fazlasını bilmiyoruz!” şeklinde bir karşılık alacaktır... Ancak, göçmenler ile bizi kıyaslamak mümkün değil. Onlar topraktan yararlanmayı iyi biliyorlar, hatta çok verimsiz yerlerden bile kazanç sağlayabiliyorlar. Ayrıca, göçmen olmaları sebebiyle, hazineden düşük faizli kredi ve hibe de alabiliyorlar.

²⁵ İvan Andreeviç Krilov (1769-1844): Rus edebiyatının ünlü fabl yazarı.

²⁶ Cokuuskay (Sahaca: Дьокуускай, Rusça: Якутск): Yakutsk.

Toprak konusunda göçmenlerle girdiğimiz rekabette, idarecilerimiz onlara çeşitli açılardan destek oluyorlar, bu desteğin ileride de devam edeceğini dikkate almalıyız. Onları, bu kadar uzaktan geldikten sonra tekrar memleketlerine göndermek hükûmete çok pahalıya mal olacağından dolayı bu yol tercih edilecek gibi görünmüyor; hükûmet bunu yeğlemese de onlara her yıl 25.000.000'a yakın masraf yapıyor. Toprakları zorla ellerinden alınıp tüm köy ve kasaba tarafından sürülen yabancılarda oluşan travma tekrarlanmış olacak... İşte o zaman "kuğu şarkımızı" söylemenin zamanı gelecek!

Benim açımdan, bizim gökyüzümüzün diğer bir tehlikesi -yani daha korkunç bulutu- ise Hintliler, Çinliler, Japonlar vb. şeklinde görünmektedir. İnsanoğlu, dünya üzerinde çok sonra -varlığın oluşma sürecinin epey sonraki dönemlerinde- ortaya çıktı. Geç de olsa yabancı hayvanlar âleminin bütün türlerine karşı, sadece sahibi olduğu konuşma yeteneği sayesinde düşüncelerini paylaşabilmesiyle zafer kazandı. Onun konuşma kabiliyeti, yazının ve bilimin yaratılmasında önemli bir basamak vazifesi gördü; ayrıca insanoğlunun yalnızca hayvanlar âlemiyle mücadelesinde değil, doğanın yıkıcı ve bozguna güçlerine karşı direnebilmesinde de güçlü bir manivela oldu.

İnsanoğlu, günümüzde kendini doğanın kralı olarak kabul etmektedir. O, gerçekten de kendisiyle övünebilir; övünmelidir de zira hayvanlar âlemini yendi. Günümüzde uzak yakın diye nitelenebilecek aşılmaz bir mesafe söz konusu değil. Onun düşüncesi, telgraf vasıtasıyla belki birkaç saat içerisinde tüm yerküreyi dolaşma imkânına sahip. O, suda balık gibi istediği yöne gidebilir, her şeyi yapabilir; üstelik gökyüzünde de bir kuş gibi uçabilir. Salgınlar gibi korkunç "abaahı"ları²⁷ da yok eden bilim, her yere yoğun bir biçimde musallat olan kötü ruhları -birini bile atlamadan- "büsbütün ortadan kaldırdı". İnsanoğlu; rüzgâr, su ve şimşek gibi eski düşmanlarını, kendi çıkarı doğrultusunda çalışan itaatkâr kölelere dönüştürdü. O, araştırmacılığı sayesinde doğanın tüm sırlarını öğrenip tahlil ettikten sonra onları anlaşılır kıldı. O, sadece kendi gezegenini bilmekle kalmadı; yıldızları, güneşi, diğer gezegenleri; üstelik onların bileşenlerini, yapılarını, oluşumlarını ve boyutlarını da öğrendi. Kısacası, onun yeryüzünde eşi benzeri yoktur; o, dünyayı, hiç kimseden ve hiçbir şeyden korkmadan tek başına ve gururlu bir şekilde yönetmektedir.

Fakat insanoğluna da üstünlük kurabilecek denklikte bir düşman ortaya çıktı! Onun düşmanı da kendine benzemekte, diğer bir deyişle o da insan.

İnsanoğlu, hayatın başlangıcında epey engellerle karşılaştı, yavaş gelişti ve azar azar çoğaldı. Ancak, büyüüp güçlendikçe tüm düşmanlarını bertaraf etti; sonra hayatı hızlı bir biçimde inkişaf etti, peşinden de önlenemez bir şekilde etkisi arttı.

Artık insanoğlu, yeryüzünde yayıldığı yer yurt iyice daralıp yiyeceği içeceği azaldığı için, kendi kendini yok etme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı... Fakat bu düşünceme şu zamanda olacak diye kesin bir sınır çizemiyorum.

İnsanoğlu, ilk önce iklimi ılıman ve sıcak yörelerde çoğaldı; ardından yavaş yavaş soğuk kutup bölgelerine kadar yayıldı.

²⁷ Abaahı (Sahaca: Абааһы): Yakut mitolojisinde kötü ruhlara verilen genel isim. İnsanlara zarar veren her şey.

İnsan göçünün ilk büyük dalgası Afrika'ya, Avustralya'ya ve Büyük Okyanus'taki adalara ulaştı... Pusula bulunduktan sonra da göçün ikinci dalgası Amerika'ya kadar erişti. İnsanlık, bütün yeryüzünün yaklaşık 1/3'ünü kaplayan bu şaşırtıcı derecede büyük kıtayı -kendi tarihi açısından önemsiz bir sürede- sadece dört asırda doldurdu. Sonunda bu göç dalgası, bizim Sibirya'mızı da etkileyecek bir noktaya geldi...

Kendi topraklarında aşırı derecede çoğalan tüm kadim milletler, bu sıkışık durumdan ancak göç ederek kurtulabildiler. Uygun yer olduğu için, göç sürecinde her şey yolunda gitti. Artık hiçbir tarafta bu şekilde boş bir toprak kalmayınca insanoğlunun hayatını devam ettirebilme sorunu çok açık bir şekilde belirdi. Ya nüfus artışını kontrol edecek ya yiyeceği gıdaları ucuz (kimyasal) bir yoldan elde etmenin çaresini bulacak ya da açlıktan ölecekti...

İnsanlık (Fransızlar hariç.), bilgisinin ve gelişiminin yetersizliği yüzünden aklını ve fikrini binlerce yıl boyunca kısılcında kaldığı geleneksel anlayışlardan kurtarmaya ve tek rasyonel yola girmeye -nüfus artışını azaltmaya- bir türlü teşebbüs etmedi.

Ne var ki hayatta kalmaya mecbur. Onun için de oldukça vahşi yöntemleri -güçlülerin zayıfları silah gücüyle yok etmesini (savaşı)- denemek zorunda kalıyor.

Sonuçta bütün kadim milletler çözümünü göçte ve savaşta buldular, bulacaklardır da...

Sadece Aydınlık Gökyüzü İmparatorluğu (Çin), binlerce yıldır kendini taştan büyümlü hilalle -Çin Seddiyle- kuşattı. Ama artık bu set de geniş bir yer ve yiyecek ekmek isteyen 400 milyonluk bir kuvvetin tazyikiyle çatlamak üzere...

Bana öyle geliyor ki açlık çeken çekik gözlü kabilelerin korkunç baskısına dayanamayan set, bugün yarın çatlayıp un ufak olacak, peşinden de ürkütücü ve ölümcül bir insan seli koca Asya'yı doğu ve kuzey denizlerine kadar, kan döke döke tamamen saracak...

Korkarım ki bir avuç Saha da bu dehşetli fırtına karşısında ezilecek ve beklenmedik bir biçimde yok olup gidecek.

Aydınlık Gökyüzü İmparatorluğu'nun (Çin'in), binlerce yıllık destansı uykusundan uyanıp yeryüzünün tamamını uzaktan gözlemleyip diğer insanların gerisinde kaldığını anlamasının üzerinden dokuz sene geçti. O, midesinin boş, bedeninin ise kuvvetli olduğunu anladı ve ruhunu saran korkunç güçler uğursuzca kükremeye başladı.

***

Çin'in geçmişini, son yıllardaki ve bugünlerdeki hadiseler ışığında dikkatlice değerlendiriniz. Hayatın akış hızı, onun enerjisini katlayıp taşırdı, bu sayede politik ve sosyal ilerleme yolunda dev adımlar atmasının önü açılmış oldu. Eğer Çin, yanı başında duran Sibirya'nın tamamını olmasa bile, doğu tarafını ele geçirmeyi düşünürse ne olur? 400 milyon kişi içinden dâhi bir adamın mutlak surette başkan olacağını düşünüyorum²⁸. O, bilimin kimyasal yiyecek yapacak ucuz bir metot bulmasını yahut halkının açlıktan

²⁸ Burada Çinli siyasetçi "Sun Yat-sen"e (1866-1925), atıfta bulunmaktadır.

ölmesini hiçbir şey yapmadan bekleyecek değil. Siyasi ve toplumsal açıdan yol gösterici reformların yanı sıra ülkesinin ekonomik kalkınmasıyla da ilgilenmesi gerekeceğini düşünüyorum. Fakat böyle müreffeh bir hayata, göç dışında -başka bir deyişle yeni yerler fethetmek dışında- ulaşması mümkün değil. Bence, hayatta kalma "temel meselesi", Çinliler için çok kritik bir önem arz etmektedir. Onun iki yoldan birini tercih etmesi lazım, ya yiyeceğini diğer milletlerden silah veya kılıç aracılığıyla temin edecek ya da bir verst²⁹ karede kendisiyle birlikte yaşayan 200 kişiyle birlikte açlıktan ölecek. Çin hükûmeti, uçsuz bucaksız ülkeleri ele geçirme hırsı için 40-50 milyon insanının (askerinin) hayatını feda etmeyi önemsemeyecektir.

Savaş sırasında, bizim zavallı Rusya'mızın elbette ciddi bir direniş gösterebilmesi imkânsız; çünkü Çin'in çatışma bölgesine komşu olması ona çok önemli bir avantaj sağlayacaktır. Japonların da böyle bir üstünlüğü vardı. Bir anda milyonlarca askeri cepheye sevk edebilecek bir güçte olan Çin'e karşı yapılacak bir savaşta, bizim 300.000 kişilik askerî birliğimiz sayıca çok yetersiz kalacaktır. Sonra Trans Sibiryaya Demiryolu'nun sınırlı kapasiteli tek hattı üzerinden, 5.000-6.000 verstlik mesafeden, Rus-Japon savaşında olduğu gibi kalabalık bir askerî yığınak yapılmasının maliyeti de yüksek; ayrıca epey de vakit alacaktır.

Rusya'nın düzenli birliklerinin, deniz ve hava filosunun gelişmişliği yani genel anlamda askerî seviyesi Çin'e karşı üstün olsa da bunlar zamana bağlı konular. Çin'e iç işlerini düzenlemesi için yalnızca zaman vermen kâfi; Japonlara yenilmek bizi nasıl şaşırtmışsa Çin'in gelişme hızı da bizi öyle şaşırtacaktır. Aslına bakılırsa çağdaş milletlerin uygarlaşma hızı anlaşılabilir. Çünkü önde gelen devletlerin ilerleme süreci binlerce yıl boyunca ağır ağır oldu. İnsanlık, yolunu bilimin ve deneyin ortaya çıkardığı olumlu sonuçlardan yoksun bir biçimde kontrollü hareket ederek tamamen şans eseri buldu. Fakat günümüz "barbarları"nın sonu gelmez derin uykularından uyanmaları, dünya üzerinde kendi konumlarını tüm teferruatıyla anlamalarıyla yakından ilişkilidir; onlar, kalkınmanın engelleri temizlenerek hazır hâle getirilmiş yolundan öteden beri bir hayli rahat ve süratli bir biçimde ilerlediler.

Sadece Ruslar ve biz Sahalar ebedî uykumuzdan uyanamıyoruz. Rusya halklarının hayatlarının pas tutmuş düzenlerinin gıcirtısı, uzak bir yerdeki milletlerin yaşam akışının ötesinden duyulmaktadır. Rusya'da okuryazarlık oranı -bu bir devletin kültürel seviyesini gösteren en temel gösterge- %8-9'a denktir; oysa bu rakam gelişmiş ülkelerde %90-95'e kadar çıkmaktadır. Bize yani Sahalara gelince okuryazar sayısı görme ve yürüme engelli kişilerin sayısından bile azdır.

Ben (sadece ben), Rusya'yı sosyal açıdan ikiye ayırıyorum: Birinci sırada; ruhban sınıfı, bürokratlar ve aydınlar gelmektedir, bunlar nüfusun %8-9'unu oluşturmaktadır; ikinci sırada ise çiftçiler, işçiler ve askerler yer almaktadır. Kısacası okuryazar olanlar ve olmayanlar diye iki kısma ayırıyorum. Kültürü yaydığı kabul edilen birinci kısım, bilerek

²⁹ Verst (Rusça: Вёрста): Eskiden Rusya'da kullanılan uzunluk ölçüsü birimi. 1 verst yaklaşık 1,06 km'ye denktir.

hiçbir şey yapmaz. Neticede, devlet cehalet içinde kalır ve bu yüzden gücü azalır, imkân ve kabiliyetleri zayıflar.

Ben %8-9 civarındaki okuryazar arasından “ilericileri” farklı parçalara ayırmıyorum, çünkü onları öyle görmüyorum. Çoğunlukla gürültü kopararak, tartışarak ufak şeyleri bahane edip pek çok partiye bölünerek nasıl ilerici olacaklar, böyle yaparak kendilerini zayıflatıyorlar, önemli işleri halledemeden “ölü bir noktada” bırakıyorlar.

İşte böyle dostlarım, Sahaların geleceğini karanlık görüyorum.

Peki biz ne yapmalıyız? Küreği de dümeni de olmayan hayat gemisinde, akıntı boyunca savrulurken paramparça mı olalım, yoksa kurtulmak için bir şey mi yapalım, kavga mı edelim.

Biz, hür ve sağlıklı insanlar, hayat fırtınası sırasında hiçbir şey yapmadan oturarak ilk esintide yerle bir olup dünya üzerinden silinmeyi mi bekleyeceğiz?

Hayır, defalarca hayır! İnsanoğlunun doğanın mutlak efendisi görüldüğü sırada, ışıltılı şiiirler ile çok güzel estetiğin gölgesinde, her şeyden üstün olan bilimin ve aklın korumasında, irfan ve maneviyat yönünden oldukça doyurucu bir hayat sürdüğü esnada, toplumun her anlamda rahata erdiği bir zamanda, kendi yaşam hakkından vazgeçmesi epey can sıkıcı ve üzücüdür!

Suya düşen adam bile çerden çöpten tutunmaya çalışır.

Peki, ne yapacağız, nasıl hareket edeceğiz?

Amerika’ya, Japonya’ya veya Çin’e mi katılalım? Hayır, bu taktikler işe yaramaz. Hayatta kalma mücadelemiz esnasında bizi çabuk ezerler. Fakat parlak gözlü, iri burunlu Ruslar, -bize Ortodoks inancını hediye etmelerini hiç dikkate almıyorum- bu ismi geçen milletlere kıyasla bize çok daha yakın ve samimidirler; üstelik akraba sayılırlar. Onlar da bizim gibi yarı yabancı, art niyetsiz ve merhametliler; bizi gücendirecek bir tutumları yok (Kültürel seviyelerimiz eşit olsaydı, Sahalar onları istedikleri gibi yönlendirebilirdi.). Ben, tabii ki önemsiz istisnaları hesaba katmadan Rusların geneli hakkında konuşuyorum.

Pekarskay’ın projesini kabul edip Kuzey’e mi gidelim? Hayır! Söz konusu bu taktik de kötü. Kuzey’de bizim hayatımızı sürdürebileceğimiz bir yer yok. Varır varmaz yok olup gideriz, oraya kendi rızamızla taşınamayız.

Tek mantıklı yol, kendimizi yetiştirmemiz ve Ruslarla kaynaşmamız olacaktır. Belki, bu birliktelikten iyi nesiller meydana gelecektir. Bu yetiştirme süreci, bize sadece yukarıda bahsi geçen korkutucu “hayaletleri” engellememizde değil genel manada da gerekli olacaktır.

***

Yeri gelmişken kendi kültürümüzün gelişmesi için alınması gereken tedbirlerle ilgili bazı düşüncelerimi eklemek istiyorum. Bu düşüncelerim bir dizi alelade sorudan ibarettir ve doğrudan bir işe uygulanması mümkün değildir. Bunun nedeni basit: Dostlarımın bildiği

üzere benim hiçbir bilgim ve deneyimim yok. Gençliğimi hiçbir kaygı gütmeden neşeli bir şekilde geçirdim, geniş ve ferah bir ülkede, insan ömrünün kısalığının bilincinde olarak hayatı pek ciddiye almadan yaşadım ve ne kendimin ne de yakınlarımın varlık mücadelesi için bir çaba sarfettim. Spesifik bir konuda uzmanlaşmaya bilerek özen göstermedim, bireysel ve genel anlamda öğretim sürecini görmezden geldim. Çocuk masumiyeti içerisinde, kısa ömrümü fazla çabalamadan -sadece hayatın güzelliklerini toplayarak- "olağan" bir şekilde geçiririm diye düşünüyordum... Ancak, gördüğünüz gibi yanlışım. Pişmanlık, âdet olduğu üzere sonradan gelir. Ayrıca, ele alınan meselelerin çözümü tek tek bireylerin gücünün ötesindedir, bu yüzden hepsi aydınlar, vatanseverler ve halkın örgütlü güçlerinin kontrolüne bırakılmıştır.

I. Toprak Kullanımı

Göçmenler yokken de topraklarımız yetmiyordu. Elbette bunda, gerçek anlamda arazi kıtlığından ziyade, bizim deneyimsizliğimiz de önemli bir etkendi. İhtiyaç duyulan yerlerde belki birazcık islah yapılırsa sahip olunan topraklarda rahatça yaşamak mümkün olabilirdi.

1. Saha çiftliklerindeki yazlık otlakların meralardan çitlerle ayrılması büyük zararlara sebep olmaktadır. Çitle çevirmenin (çit, bent, direk) asıl amacı dışında da faydaları var: a. Mümkün olduğu kadar uzunluğun kısaltılmasına çabalanır (быһыта сүүрдэр)³⁰, onun için birbirlerinden epey uzakta bulunan meralar bile ortak bir çitle birleştirilir. b. Kereste taşımayı kolaylaştırmak için çitler olabildiğince ormanın yakınından geçirilmeye çalışılır. Böyle bir çit sistemi otlak alanını önemli ölçüde azaltır; çünkü otlak olabilecek niteliğe sahip aradaki araziler, merayla birlikte ortak çit bölgesinin içerisinde kalır. Bu şekilde arada kalan yerler, asıl meradan genellikle birkaç kat büyük olur. Bu yüzden önceki sistemi mutlaka değiştirmek ve eski ortak çitleri söküp sadece meraları çeviren parça parça çitler kurmak lazım.

2. Bu yolla, yukarıda açıkça ortaya konulan çözüm, daha önemli bir hedefe ulaşmayı sağlar; yeni oluşturulmuş çitlerden yararlanan her bir çiftlik, yaylak sahibi olma şansı bulur.

3. Otlığa elverişli pek çok arazi, söylediğim gibi, ortak çitlerin sınırları içerisinde kaldığından otlak alanı yetişmez, bu yüzden mükemmel mera olacak ovaları ve alaasları³¹ otlak olarak kullandık. Buradan anlaşılacağı üzere, ortak çit sistemi sadece otlak olacak arazilerin değil meraların da alanını azaltmaktadır. Bu nedenle her bir merayı ayrı çitle çevirdikten sonra, mevcut en iyi otlaklarımızı meraya dönüştürmeliyiz. Böyle yaptığımız takdirde merayı da otlığı da eskiye nazaran ortalama %25 oranında büyütme imkânımız doğar, bu rakam elbette hatırı sayılır bir orana denk gelmektedir.

4. Etrafı çitle çevrilen dar otlakların toprağı, sığırların devamlı surette otlamaları dolayısıyla bozulup kötüleşir. Sığırlar iyice çiğneyip ezdikleri için bir daha orada ot

³⁰ Быһыта сүүрдэр (Sahaca): Yapılabilecek en kısa çit türü.

³¹ Alaas (Sahaca: Алаас): Orman içinde kalmış açık alan, mera.

kesinlikle büyümez, üstelik kurduğunda “добун-хонуу”³², “хара буор”³³ yahut “күөргэл”³⁴ dönüşür; eğer toprak nemli ise üzerini bataklık tümseği “һыалыар”³⁵ kaplar; sonuçta bu tür otlaklar artık kullanılamaz bir hâl alır. Bu yüzden otlakları parça parça çitleyip yaz boyu dönüşümlü olarak kullanmak gerekir. O zaman toprak “dinlenip” tekrar ot yetiştirecek hâle gelir.

5. İçinde tümsek olan mera sahiplerine, özellikle tümsekleri seyrek ve engebeli ise tümsekleri temizlemeyi zorunlu kılmalı. Buna bağlı olarak onlara bazı haklar tanımalı; örneğin, temizledikleri yerlerin kullanım vadesini uzatmak gibi.

6. Skripitsın tarafından ortadan kaldırılan ağullar, depolar, çitle çevrili otlaklar (Mirasçısı olmayan meralar hariç.) eski hâllerine getirilmeli, sonra topluma ve tek otlaklı çiftliklere kazandırılmalıdır. Bu, büyükbaş hayvan yetiştiriciliği için çok büyük bir ihtiyaçtır. Hükûmet de buna karşı çıkmaz; çünkü Skripitsın “yönergesi”, bazı özel kişilerin 20-30 *kürüölük* yeri adaletsiz bir biçimde sahiplenmesinden dolayı çıkmıştır.

7. Buzağuların otlaması için hususi bir yer ayrılmalı (iyi otlaklardan bölerek) ve oraya sağım sırasında süt emmelerine mâni olması için kullanılan ağızlıkları olmadan bırakılmalıdır.

8. Kuru ot tedarikinin arkasının kesilmemesi için meralar tahsis edilmeli. O zaman stok miktarı her yıl artar ve daha iyi saklanır; ot borcu toplanırken de günümüzde karşılaşılan büyük telaşlar ve anlaşmazlıklar ortadan kalkar.

9. Mümkün olan bütün göllerin suyunun tahliye edilmesi ve tarla açmaya uygun orman alanlarının temizlenmesi için acele etmek lazım. Göçmen akını söz konusu olduğundan çabuk davranmalı; çünkü onların hazırlanmış ve işlenmiş arazileri sahiplenme hakları yok. Doğu Sibiryana Ana İdare Konseyi dergisininin 01.05.1868 tarihli X. sayısında, yabancılara toprak ayrılırken ot tarımı için ayıklanmış arazilerin, buraları kullanıma uygun hâle getirenlerin işletmelerine tahsis edileceği belirtilmiştir.

Bu açıdan -sizin de çok iyi bildiğiniz gibi- isteyen herkesin ormanda tarım alanı açmasına izin veren Kraft³⁶ yönergesi (1908 tarihli) dayanak olarak kullanılabilir. Ormandan açma yapmanın faydasını tembeller tam manasıyla kavrayamadığı için, teşvik maksadıyla, ormandan tarım alanı açan kişiye 20-30 yıl boyunca bu araziden yararlanma hakkı tanınmalı.

10. Merayı yıllık hasat durumuna göre (hasadın eşit olarak paylaşılması; hasada bağlı olarak kesinti yapılması) paylaşmak gibi zararlı bir geleneğe son vermek lazım. Çünkü bu gelenek, çok değerli olan zamanın boşa gitmesine neden olmaktadır; sonuçta “çekilen zahmete değmiyor”: “Hasada bağlı yapılan kesintiye karşılık” 2-3 kızak ot alma beklentisi

³² Добун-хонуу (Sahaca): Sert toprak.

³³ Хара буор (Sahaca): Üzerinde bir şey yetişmeyen, çiğnenmiş toprak.

³⁴ Күөргэл (Sahaca): Turbayla karışık verimsiz toprak.

³⁵ Һыалыар (Sahaca): İçinde küçük tümseklerin olduğu toprak.

³⁶ İvan İvanoviç Kraft (1859-1914), 1906-1913 arasında Yakutsk valisi olarak görev yapar. Başta tarım olmak üzere pek çok alanda önemli kararlar alıp uygular.

olan yoksul bir adam, ot biçme ve toplama işinin en yoğun zamanında yok yere oyalanıyor. "Hasada bağlı yapılan kesinti"yi ot stoğundan karşılanan yardımlarla değiştirmek mümkün.

11. Kütükleri gaz yağıyla temizlemeyi uygulamaya almalıyız. Gaz yağı Oxotskay'da³⁷ 2,5 ruble.

12. Göllerin çevresinde saz yetiştirmeli: Kolayca kökleşip çabuk büyür ve çok faydalıdır; özellikle kurak mevsimlerde.

13. Nehirlerden kaynaklı ilkbahar selleri her geçen sene azalıyor. Bunun sebebi, bir yandan ormanların gereksiz kesilmesi sonucunda kar ile yüzey buzunun emilemeden buharlaşıp istenilen seviyede su oluşmaması, diğer yandan da nehirlerin her yıl daha derinden akmasıdır; neticede nehir yatakları hayvan otlatmadan ve köprü, iskele ve çitlerin özensiz yapımından dolayı zarar görüyor. Bu yüzden meraları ve otlakları ara sıra ilkbahar taşkınları basıyor, bu da doğal olarak hayvan yetiştiricilerinin refahını önemli ölçüde etkiliyor. Sonuç olarak Tanda, Baayağa, Taatta ve Suola gibi nehirlerle ve onların isimleri bilinmeyen kollarına barajlar ve kanalların kurulması acil bir hâl aldı. Belki, baraj yapımı için büyük bir sermayeye ihtiyaç olduğu söylenecektir, fakat öyle değil. Sadece bu işi teknik anlamda yöneterek büyütüp geliştirecek bir kişi bulmak lazım. Mühendislik bilgisi gerektirmeyen diğer işler, buralardan faydalanacak işletmelerdekilerce yapılacaktır, o zaman barajların ve kanalların yapım masrafı, yararına nispeten yüz kat daha az olacaktır. Her yıl su altında kalan bir meraya sahip olmak ne kadar arzu edilir! İşte bu yukarıda adları geçen nehirlerin ve kollarının eğimleri epey düşüktür; bunun işleri gözle görülür bir biçimde hafifleteceği de dikkate alınmalıdır.

Beyler, bu 13. maddede işaret edilen meseleye çok dikkat edin; bu çok gerekli ve çok acil bir sorun... Yenilikçi Sahalar, Düpsün'deki Afanasievlerin baraj yapmak için çalıştıklarını söylüyorlar.

14. Bütün gücümüzle kuru ot yakmaya karşı çıkmalıyız. Orman veya mera yangını dolayısıyla hem kendimize hem de gelecek kuşaklarımıza çok büyük zarar verdiğimizizi tüm toplum katmanlarına anlatmalı ve onları ikna etmeliyiz. Yüzyıllar boyunca bitki kalıntılarının oluşturduğu humuslu kara toprağı yok eden yangınların zararı hesaplanıp bir rakam çıkarılmış olsaydı, eminim insanın kavraması güç bir meblağ ortaya çıkardı.

II. Tarım

15. Göçmenlerle birlikte yaşamaya başladığımız zaman, üç bölgede oturan Sahalar açısından buğday; bölge geneli için ise tarım, hayatta kalmanın en güvenilir geçim kaynağı olacaktır. Bu yüzden tarımı bilinçli ve kararlı bir biçimde öğrenmek lazım ve eskisi gibi sadece kıtlıkta değil öncesinde de hazırlık yapmak için gayret etmek gerekir.

Doğu illerinde buğday tarımı ilkel metotlarla yürütülmektedir: a. Sadece daha önce işlenilmeyen alanlarda (yeni yerlerde) tarım yapılmaktadır. b. Genellikle arpa

³⁷ Oxotskay (Sahaca: Охотскай, Rusça: Охотск): Ohotsk.

ekilmektedir. c. Ayıklama, çapalama ve gübreleme yapılmamaktadır. d. Tamamen eski tarımsal ekipman kullanılmaktadır.

İleri üretim teknikleri ve araçları olduğunu, iş gücünden tasarruf ederek ve toprak verimini koruyarak iyi sonuçlar almanın mümkün olduğunu halkın çoğu bilmez ve anlamaz. Bunları öğrenmiş yahut tecrübe etmiş olsalardı, ihtiyaçlarının da etkisiyle tarım yapma anlayışlarını geliştirebilirlerdi.

Onun için şu önlemleri almanın zamanı geldi:

1. Toprağı hayvansal gübreyle gübrelemeli. Her evin veya harabenin yanında yığılmış yahut tepe misali kabarıp çürümüş hâlde gübre olur. Gelişmiş milletlerin asırlık deneyimleri ve bilimsel bulguları, bir yerde hiç gübre kullanılmadan yapılan tarımın verimsiz olduğunu ispatlamaktadır. Bunun nedeni, her yıl aynı yerde ekim yapılması dolayısıyla buğday ve sebze yetiştiriciliği için gerekli maddelerin bütünüyle tükenmesi ve kısa sürede eski oranına ulaşamamasıdır. Günümüzde Lena'nın kıyısında bulunan köyler ve ilçeler, bütün topraklarını (ekilebilir arazilerini) hayvan gübresiyle gübrelemektedir. Bu yüzden özellikle hayvan gübresinden yararlanmak amacıyla tarlalarının yakınına, otluklarından veya sulama yaptıkları yerlerden uzak da olsa (Bazen kışlıklarına 1-2 *verst* mesafededir.), sığırlarını yemleyip kışlatırlar. Bence, yazlık ağullar doğrudan tarlaların ortasına yapılmalı. Çamur olsa da önemli değil. Gübrelemenin diğer çeşitleri hakkında fikir yürütecek durumda değiliz; sonuç olarak hiçbir faydası yok diye yaktığımız yahut gereksinim duymadığımız hayvan gübresinden yararlanmayı anlayacak seviyeye eriştiğimizde kadere şükretmeliyiz. Bazı gelişmiş ülkelerde toprağı gübrelemek için yeri geliyor insan dışkısı bile kullanılıyor; açlık, demek ki insanoğlu için oyun değil.

2. Buğday ve çavdar çeşitleri ekilmelidir. Bilim insanları ve uygulayıcılar, Saha buğdayının soğuk iklim koşullarına iyi uyum sağladığına ve kırağıdan fazla etkilenmediğine dikkat çekiyorlar. Saha buğdayının bitkisel döngüsü (büyüme ve olgunlaşma süresi) önemli ölçüde kısalı. İrkutskay'da ekilen Saha buğdayı, yerli (o bölgeye ait) buğdaydan 10-17 gün erken yetişiyor. Bu nedenle -ormanlarımız azaldığı için kırağının daha erken ve sık görülmesine rağmen- bugün bundan kaynaklı sorunlardan nispeten daha az etkileniyoruz.

Özellikle kurak sonbaharlarda kışlık mahsul olarak arpa tarımını geliştirmek gerekiyor. Birkaç deneyimin ardından çok güzel ürün vermişti (Geçen yılki ürünü görmüş olmalısınız.). Elbette, güzün ekilebilen başka tahıllara da ihtiyaç var.

3. Sadece hayvansal gübreyle topraktaki verim kaybının önüne geçmek mümkün değil. Bu yüzden tarımsal üretimde (bezelye, keten ve tahıllar gibi) nöbetleşe tarla bitkisi yetiştirme sistemini de devreye alma vakti geldi.

4. Tarım işletmelerinde kullanılan alet edevatın yenileri ve iyileştirilmiş çeşitleri gereklidir. Bunlar: 1. Pulluk (geliştirilmiş saban), pulluk sabanla kıyaslandığında toprağı eşit düzeyde sürer, 1,5-2 kat daha geniş alır, çok verimli ve hızlı iş görür. Pulluk demirinin önüne yerleştirilen özel bıçak, çok kalın ağaç köklerini bile keser; saban demiri değiştirilebilir, uzun ömürlüdür; fiyatı, 15'ten başlar 200 rubleye kadar çıkar. 2. Mibzer, ekicinin ihtiyaç

duyduğu derinlikte ekim yapar; buğdayın ekim sıklığı isteğe bağlıdır, bu nedenle mibzerle yapılan ekimlerde tohum tasarrufu çok olur. Mibzerin arkasında tapan bulunur, ekim esnasında eş zamanlı görev yapar; dolayısıyla çalışma süresi kısalmış, işçilik kolaylaşır; ortalama fiyatı, 150 rubledir. 3. Harman makinası. 4. Eleme makinası, buğdayı savurarak çerini çöpünü ve samanını ayırır, taneleri de üç kalitede sınıflandırır; günde 200-250 pud³⁸ buğday işleme kapasitesine sahiptir; fiyatı, 50 ila 100 ruble arasında değişir. 5. Ot biçme makinaları. 6. Buğday biçme makinaları, hayvancılıkla uğraşanlar açısından bilhassa önemlidir; buğday hasadı, ot biçme ve toplama gibi çok zaman isteyen değerli bir iş esnasında vakit kaybına yol açar. Bununla bağlantılı olarak orak kullanımını yasaklayıp tırpana geçmek lazım; fakat Sahalar cimrilikten, tırpan kullanmayı taneler dökülür diye pek tercih etmez, orakla uğraşarak zaman kaybederler. 7. Değirmen ve diğerleri.

5. Sebze yetiştiriciliği. Sebzeler içerisinde en ön sırada patates olmalı. Onun ekimini eskiden buğday tarımı nasıl başlatıldıysa yine aynı şekilde zorunlu bir yöntem uygulayarak başlatmak lazım. Patates sadece bir yiyecek çeşidi olduğundan dolayı değerli değil. Öncelikle yemek yaparken çok fazla zaman ve emek gerektirmediği için (sök, kızart ve ye) işlerin başınızdan aştığı ot hasadı zamanında, karnınızı doyurmak istediğinizde, büyük kolaylık sağlar (Temmuz'un 20'sinden itibaren tüketilebilir.). Öte yandan ekmek yapmak istediğinde buğdayı biçmen, sonra kurutman, başağını samanından (yani sapından) bir bir ayırman, ardından havanda dövmen, tulumda çalkalayıp savurman, el değirmeninde çekip ununu çıkarman, elekten geçirmen ve peşinden de başka işler yapman gerekir. Elbette Sahaların bir yıllık buğday stoklayabilecek deneyimi yok, üstüne üstlük yazın işler sıkıştığında zamana ve enerjiye çok ihtiyaç duyarlar; ikinci olarak patates yumru bitki olduğundan erken düşen kırığıdan buğdaya nazaran fazla olumsuz etkilenmez, eğer buğdayı kırığı çalarsa "sigorta" olarak değerlendirilebilecek bir yiyecektir. Lezzetini ve besleyiciliğini herkes bilir. Taneli bitkilerle kıyaslandığında onlardan daha küçük alanlarda yetiştirilebilir.

Tabii ki patatesten başka sebzeler de lazım, fakat şu an için Sahaların bu konunun faydasını anlaması mümkün değil, bu yüzden diğerlerini sadece toplulukların veya okulların bahçelerinde yetiştirmekle yetineceğiz.

III. Balıkçılık

1. Kışın donmayan göllerdeki ve göletlerdeki balık varlığını, "balık göçürerek" (tabii bu ifade doğruysa) çoğaltmak lazım.
2. Yumurtlama dönemlerinde avlanmaya engel olmalı.
3. Yüzeyi buz tutmuş göllerde sepetle balık tutmanın önüne geçilmeli, çünkü sepet salmak için açılan delikler gölün tüm balıklarla birlikte kaskatı kesilmesine neden oluyor.
4. Balıkların ufak olduğu göllerde, onlar irileşinceye kadar ağ atmayı yasaklamak gerek.

³⁸ Pud (Rusça: Пуд): Rusya'da kullanılan eski bir ağırlık ölçüsü birimi. 1 pud yaklaşık 16,38 kg'a denktir.

IV. Hayvancılık

1. Sahaların büyükbaş hayvan varlığına da dikkat çekmek gerekir. Bu hayvanlar çok küçüldü ve cılızlaştı; fiziki anlamda kısalıp zayıfladı, üstelik et ve süt verimleri de azaldı. Bunun yanı sıra buzağı ölüm oranlarının ve yetişkin sığırlarda önleyici basit tıbbi müdahalelerle tedavi edilebilecek hastalıklara yakalanma oranlarının yüksekliği dikkat çekici boyutlara ulaştı. Sığırlardaki bu kondisyon kaybıyla mutlak manada mücadele etmek lazım. Bu yüzden toplumsal sığır çiftliklerini yöneterek iyi kalite boğaları ve inekleri seçip alan birlikler oluşturulmalı. Yerel koşullara uyumlu hayvan ırkları özenle seçilmeli. Kuraklık dolayısıyla sığır varlığının %60'ı telef olduğu için ıslah çalışması yürütmeye elverişli bir dönem oluştu. Eskiden, I. Petro Hollanda'dan iki inek ile bir boğa getirmiş. Bunlardan doğanların sayısı bir milyona kadar ulaşmış. Bu ırk, günümüzde Rusya'nın en verimli sığır cinsi olarak görülmektedir (Kolmogorskay sığırı). Bu ırkın inekleri, günlük ortalama 25 bitülka³⁹ süt vermekte; boğalarının canlı ağırlığı 50 *puda* kadar çıkmaktadır (İngiliz boğası ise 80 *puda* ulaşmaktadır). "İrk ıslahı" tam anlamıyla böyle olmalı (Bizim sığırların ağırlığı ise 10-13 *pud* arasındadır.).

2. Sığırları ısırıp sürekli rahatsız ederek kilo artışlarına mâni olan börtü böcekten onları korumak için otlakların gölge yerlerine geniş yemlikler yapmak lazım.

3. Sığırlar, soğuğa karşı koyabilmek için yağ rezervlerini kullanırlar. Bu nedenle onların kışlık ağıllarını rüzgâra karşı korunaklı hâle getirmek gerekir.

4. Ahırların nemli havayı çabuk dağıtması için geniş ve iyi bir havalandırma sistemine sahip olması lazım. Terli yahut ıslak bir hayvan dışarı çıkınca hemen titremeye başlar; üşüyen hayvan, kışın su birikintileri üzerinde açılan deliklerden sağlanan soğuk sudan kana kana içmez, bu da doğal olarak onların sağlığını yani beslemesini olumsuz yönde etkiler.

5. Sığırlar için samandan, eylülde kurumuş otlardan, kamışlardan veya hayvan yemi artıklarından yataklık yapma uygulamasını yerleştirmek lazım. Bu sanıldığı kadar masraflı değil; üstelik hayvanların idrarını emmiş bir yataklık malzemesi, tarlaya mükemmel bir gübre olur.

6. Genel olarak hayvanların beslenmesini iyileştirmek gerek. Özellikle yemlerine tuz eklemeli; tuz, sindirim sistemi ve metabolizma açısından faydalı maddelerin emilimine yardım eder, su gereksinimini artırır, kilo alımını kolaylaştırır, verim artışı sağlar ve onların hastalıklara karşı direncini yükseltir. Ayrıca, hafif bozulmuş yahut küflenmiş ot tuzlandığında zararlı larvalar ve parazitler ölür; böylece bu materyal hayvan yemi olarak kullanılabilir hâle gelir. Örneğin, meşhur kuraklıktan sonra meydana gelen açlık felaketi sırasında Cokuuskay civarında hafif bozulmuş otlardan yiyen sığırlar öldü. Fakat, Bülüü civarındaki hayvan yetiştiricileri bu malzemeleri tuzladıkları için kayıp yaşamadılar. Onlar, hazırladıkları tuz çözeltilisini depolarına bastıkları otların üzerine süzgeçle serpmişler.

³⁹ Bitülka (Rusça: БУТЫЛКА): Şişe. Rusya'da ölçü birimi olarak kullanılır ama bir standardı yoktur.

7. Kuşkusuz tereyağı ve sabun yapımı ile peynir, çökelek ve kaymak yapma konularına da eğilmek lazım. Bu işlerin her biri, hayvan yetiştiriciliğiyle geçimini sağlayan aileler açısından çok kıymetli ve gelir getirici; üstelik refah düzeyini artırma potansiyeli de var. Yağı toplanmış sütün keşe dönüşürken bazı yararlı maddeleri kaybettiğini bilimsel çalışmalar ispatladı, sadece hatırlatmak istedim.

Tereyağı yapımını ele alacak olursak, basit üretim yöntemleri kullanarak yağ çıkarmak, kaymağı sıradan bir yayıkla çırpmaaya kıyasla daha fazla verim sağlar. Fakat tereyağı yapımı, iki açıdan dikkat edilmesi gereken bir iştir. Eğer bu iş, büsbütün özel girişimin elinde ilerlese sütün tamamı önceden satın alınarak cahil halkın hareket alanı daraltılabilir, sonuçta Sahalar süt mamullerinden yararlanamaz bir duruma düşebilir. Rusya'da ve Doğu Sibiry'a da bu tip vakalarla pek çok kez karşılaşıldı. Bu yüzden işin bu yönleri -özellikle tereyağı yapımı- toplumsal yahut kamusal ilkeler çerçevesinde yürütülmelidir.

8. Saha yaşamında at çok gereklidir. Bu yüzden yetiştiriciliği desteklenmelidir. Azalmasına, yok olup gitmesine izin verilmemelidir. Attan, kendi amacının yanı sıra devlete satarak da fayda sağlamak mümkündür. Saha bölgesel yönetiminin 2-4 Mayıs 1901 tarihli ve 228 sayılı genel toplantısında, Cokuuskay, Ölüöxüme ve Bülüü illerinde yaşayan Sahaların, Ruslaşmaları yahut Ruslara benzemeleri göz önünde bulundurularak zorunlu askerlikle yükümlü kılınmaları şeklinde bir görüş kabul edildi. Genel kurul, ilgili görüşünü, Sibirya karargâhınının 5 Mayıs 1900 tarihli ve 2661 numaralı talebine cevaben, Saha bölgesi valisine ve Sibirya askerî karargâhına İrkutskay askerî valisi aracılığıyla ilettiler. Cevap, Saha bölgesindeki süvari hizmetini başlatmak maksadıyla at sayımını nasıl organize edecekleri hakkındaki soruya ilişkindi. Bu mesele, Doğu Sibirya'nın siyasi durumu ve üst yönetimimizin Saha atları hakkındaki övgü dolu değerlendirmeleri dikkate alındığında, sıradan ve faydasız sözlerle geçiştirilecek kadar önemsiz değil.

9. Şimdiye kadar iş gücünden bir şekilde yararlanılmayan kısrakları, yük taşımaya ve koşum takmaya alıştırmak lazım. Bunun için zenginlerin daha binilmemiş atlarını ve henüz işe koşulmamış öküzlerini yoksullara belli bir süreliğine ücretsiz vermesi gibi, yavru lamamış kısraklarını da aynı şekilde dağıtması mümkün.

10. Kımıza dönmeliyiz. Bilim insanlarının ve Sahaların kıızın sağlıklı çayın ise zararlı bir içecek olduğunu tespitinin üzerinden çok zaman geçti. Son dönemlerde çayda tağşiş oranı önemli ölçüde arttı; öyle ki, şirketler yıllık 50.000 pud, çay tuğlası hazırlarken bu miktar 500.000 puda kadar çıktı. Çayın sapı, eski çürümüş yaprakları ve tozu, Japon çayının içeriğinin sadece %25'ini oluşturmaktadır. Bundan gerisi: Söğüt kabuğu, talaş, tutkal, boğa kanı ve kurum gibi zararlı maddelerden meydana gelen sahte bir karışımdır. Buna çay fiyatını da eklediğinizde karşınıza hiç de güzel olmayan bir manzara çıkıyor (Sahalar çaya yılda 600.000, 10 yılda ise 6.000.000 ruble harcıyor.). Öte yandan, şimdilerde -kıtık sonrasında- inek sütü kesinlikle ihtiyacı karşılamaya yetmez oldu; bu yüzden varsıl vatanseverler yoksul kardeşlerini aç bırakmayacaktır, onların kısrak sütünden yararlanmalarına müsaade edeceklerdir diye düşünüyorum. Sağmlık kısraklara meralar yetmeyeceğinden ötürü taze sürgün veren otlaklarda çitlerden özel alanlar yapılmalı.

11. Siparişle gelen “güney”⁴⁰ ırklarının yetiştirilmesine gelince ben buna tamamen karşıyım. Bizim bölgemizin iklim şartlarına kolay uyum sağlayamaz, çok az yavru verirler, hastalıklara yatkınlar, masraflılar, çok üst düzey bir bakım ve ilgi isterler. İri yarı, hızlı, çevik, güçlü ve güzel olmalarına rağmen çok nazlı ve dayanıksızlar. Saha ırkına gelince pek çok yönüyle olağanüstüdür, iklimimize uyum sağlama yönünden ondan daha iyisini bulmak zordur.

12. Domuza, büyük çiftliklerin atıklarıyla beslenebilecek sayıda bakmak lazım. Zamanla tarım gerçek anlamda geliştiğinde ölçeği büyütmenin bir sakıncası yok. Bu yıl (1912) Cokuuskay’da bir *pud* domuz eti 7,5-8 ruble, maden bölgelerinde ise 11 ruble 50 kapık (1 *pud* domuz etini kışın maden ocaklarına ulaştırmanın maliyeti 2 ruble 80 kapık, yazın ise 2 rubledir.); bir domuz yılda yaklaşık 20 yavru verir ve iki haftalık bir yavru domuz Cokuuskay’da 3 ruble eder.

13. Azıcık bir yeme (kışık 2 kızak ot) ve bakıma ihtiyaç duyan koyun da beslenebilir, hatırı sayılır bir geliri vardır (Derisi değerli, eti de lezzetlidir.).

14. Kümes hayvanlarından ise elbette tavuk olmalı. Rusya ve Almanya’da tavuğu, ördeği ve kazı genellikle meraya bırakırlar, burada temmuzdan güne kadar otlayıp semirir.

15. Hayvancılıkla uğraşanlar için veteriner önemli bir ihtiyaçtır. Sahaların veterinerleri yerme eğiliminde olmasının nedeni veterinerlik hizmetlerinin faydasız olduğundan değil, önemsiz dış etmenlerden kaynaklanmaktadır. Gerçi, Cokuuskay bölgesinde hazine tarafından finansa edilen 5 veteriner bulunmaktadır; öte yandan nahiyelerde de veterinerlik istasyonları kurulması için talepte bulunmak lazım. Veteriner olmadan - bizim çok istediğimiz- Pasteur⁴¹ tarafından icat edilen şarbon “aşısını” uygulayıp hayvanları kurtarmamız mümkün değil. İçişleri Bakanlığı Laboratuvarı, bu aşığı Saha bölgesine ücretsiz göndermektedir. 1897’de 4.000 sığır şarbondan ölünce Nam ve Düpsün nahiyelerinde başarılı bir aşı uygulaması yapılır.

16. Ot ve buğday stoğuna dikkat etmek gerek. Ben stokları ikiye ayırmak istiyorum, hazineye ait olanlar yani üst idare tarafından yönetilenler ve şahıslara ait olanlar. İlki eski usulle, yani “baskıyla” yapılır. Akabinde hiçbir faydası olmaz. Bozulunca yahut artık ihtiyaç olmaktan çıkınca hazine tarafından dağıtılır. Özel stoklar ise hazine gereksiz yere kontrol etmesin ve engel olmasın diye varsılların elinde birikmelidir. Stokları, yönetiminden sorumlu sivil toplum kuruluşları ve varsıllar ihtiyaç durumuna göre kullanılmalıdır. Yoksullar, stoklardan yararlanma hakkını, ota veya buğdayla ödeme yaparak değil, varsıllara yahut kuruluşlara iş yaparak kazanmalıdır.

17. Ot ve diğer stoklar için büyük ambarlar yapılmalı ve üzerleri tahtayla, yaprakla veya direklerle kaplanıp toprak atılmış çatılarla örtülmeli. Ayrıca bunların batısını ve güneyini de sırkılarla yahut çitlerle çevirmek lazım. Bu tip ambarlar, otu güneşten, yağmurdan ve kardan korur, uzun süre kullanıma hazır bir hâlde beklemelelerini sağlar; çok faydalı ve

⁴⁰ Güney’den kast, Rusya’nın merkezî kesimleridir.

⁴¹ Louis Pasteur (1822-1895): Kimya ve mikrobiyoloji alanlarında yaptığı çalışmalarla tanınan bilim insanı. Şarbon aşısını keşfeder.

kârlıdır. 300 araba ot alabilen bir ambarın maliyeti, kalitesine bağlı olarak 15 ila 50 ruble arasında değişir. Böyle bir yapının içerisinde tutulan otun %80-90'ı çürümeden saklanabilir; oysa açık havada duran 300 araba otun %50-66'sı korunabilir, yani ancak 150-200 araba ottan yararlanılabilir. Ambarın kârı işte bu kadar çoktur.

V. Okul ve Sosyal Hayat

1. Okul meselesi epey geniş ve tartışmaya açık bir konudur. Bu yüzden sizlerin ve tüm toplumun görüp incelemesi ve çözüm üretmesi gerekir. Bu konuda bir kişinin tek başına yetkisi yok, zaten gücü de yetmez. Şahsi olarak sadece şunu söyleyebilirim (yeni bir şey olmasa da) hâlihazırda okul sayısı çok az, programlar bize oldukça yabancı ve yaşantımıza epey zıt. Bunların daha da ötesine geçeceğim (Belki sınırları zorladığımı düşünebilirsiniz.), ilkokullar ile kilise okulları bize zarar veriyor. Orada eğitim gören çocuklar yeterince bilgi sahibi olamıyor ve ayrıca fiziksel aktivite gerektiren işlerde çalışmaktan da uzaklaşıyorlar. Çocuklar anladıkları dille -Slavların, Yahudilerin ve Greklerin tarihlerinden gerekli gereksiz pek çok şeyle beyinlerini doldurmak yerine- genel bir gelişim kaydetmeli. Her bir nahiyede, hayatımızın gereksinimlerine uygun düşen programların yürütüldüğü okullara ihtiyaç var. Devletin istediği programın dışına çıkan okulların masraflarının hazineден karşılanması mümkün olmadığı için bu okulları giderlerini göz önünde bulundurarak açmamız lazım. Bence, en alt düzeyde eğitim veren tarım okulları mutlaka olmalı, orada en azından tarımın temel alanlarında eğitim verilmeli.

2. Mevcut okul programlarına Sahaca alfabeyi ve yazıyı da dâhil etmek gerekir; öğretilmesi en fazla bir ay alır.

3. Aydınlar, tarıma özel dergiler ve kitaplar edinmeli, öğrendikleri bilgileri güçleri yettiğince tüm topluma yaymalıdır.

Özellikle aydınların Saha edebiyatının oluşturulması misyonunu üstlenmesi lazım, bu olmadan Sahaların arasında okuryazarlığın yayılması, dolayısıyla aydınlanmanın gerçekleşmesi mümkün değil. Saha edebiyatının oluşturulması için ilk ve en önemli adım Rusçadan Sahacaya çeviriler yapmak olmalı.

4. Halk kütüphaneleri gerekli, yanı sıra dış dünyanın günümüzdeki yaşantıları hakkında fikir sahibi olmak maksadıyla periyodik ve özel dergilere de abone olunmalı.

5. Meslek okullarının açılması elzem. Çünkü zanaatkâr az, ham madde bol olduğundan dolayı ustaların çalışmaları bize geniş bir alan açacaktır. (bk. VI. bölüm, 7. madde).

6. Alkolizm, kumar ve tütün kullanımıyla mücadele için önlem almak lazım. İstenilen düzeyde gelişmemiş bir toplum, hiçbir zaman "kültürel eğlenceler"in bu çeşitleriyle mücadele edebilecek bir olanağa sahip olamayacağı gibi bunların sebep olacağı zararları da anlayamaz.

7. Yoksullara kredi açılması, toprak mülkiyetine dayanan sınıf sisteminin kaldırılması ve kulaaklarla⁴² mücadele edilmesi hususunda tedbir alınmasının gerekli olduğunu düşünmüyorum. Siz belki bunu tuhaf karşılayacaksınız, fakat bence, Saha hayatında var olan bu gerçeklerle bugün uğraşmanın bir faydası yok, ayrıca bu olası da değil. Örneğin, otlaklar hisse bazlı bölünse o zaman çok hisse düşen yoksullar, yerlerini zenginlere onlarca yıllığına kiralayarak (kira gelirine aldanıp) kendi durumlarını zayıflatacaklar, dolayısıyla bu hisseler onların gelecekte köleleştirilmelerine neden olacaktır.

Eğer yoksul Sahalara kredi verilirse hiçbir şey düşünmeden ödenmesi imkânsız borçlara batacaklardır; öte yandan aldıkları kredileri de kesinlikle doğru kullanamazlar. Bir Saha'yı %50'yle bile korkutamazsınız, bunu herkes bilir, bu nedenle bu konu üzerinde daha fazla durmayacağım. Bir Saha'nın tesadüfen kazanılan malı mülkü yerli yerinde kullanamayacağı gerçeği şu örneklerle doğrulanabilir: a. Yerel koşullara göre değerlendirildiğinde demirciler, marangozlar veya dülgerler gerçekte çok para kazanır, fakat içlerinde -istisnalar dışında- zengin olanı yoktur (Böyle olmasa "Büyük usta zenginleşemez." diye bir atasözü söylenir miydi?). Bu ve aşağıda vurgulanan durumlar, bahsi geçen kişilerin kültürel gelişmişlik düzeyiyle ilişkilidir, başka türlü izah etmek mümkün değil. b. Bu durum iyi avcılarla kürk avcıları için de geçerlidir, onlar da zengin olamazlar. c. Mamut kemiği bulanlara epey sık rastlanır ama içlerinden zengin çıkmaz. d. Saha Bölgesi Sahalarının kredi kasasından ödünç alma işlemleri, genellikle olumsuz sonuçlanıyordu; bu şekilde borç alanlar iflas ediyordu, bu yüzden "Sandığım parasının kokusu ağır olur." şeklinde bir atasözü söylenir olmuştur. e. Oxotskay yolu boyunca telgraf hattı yapımı içinde çalışan yaklaşık 200 kişi, yaz boyunca kişi başı 80 ila 270 ruble arasında para kazandı. Fakat bu kayda değer kaynak bile fayda etmedi, çarçur oldu. Kumarda kaybettiler, içkiye verdiler vb.

İşin aslı, psikoloji bilimine göre yeteri kadar gelişmemiş bir insan, kültürün önemini de gelecek için maddi anlamda zenginliğin ne ifade ettiğini de asla anlayamaz, anlama olasılığı da yoktur. Hâsılı "Köpek kenara ayırmaz, kuzgun pişirmez." diyerek yaşayabileceği kötü günler için bir şey biriktirmez. Örneğin, Sahalara, istisnasız hepsine, 1.000 ruble dağıtın, sonra göreceksiniz ki %80'i yahut %90'ı çok geçmeden bu paranın tamamını saçıp savuracaktır; ahlaki değerleri değişmiş pek çok kişi bu kaynağı içkiye, kumara, hileye hurdaya harcaacaktır.

Booturuuskay vilayetinin nahiyelerinde uzun süre yaşadığım için yukarıda ifade edilenleri destekleyen tuhaf bir durum gözlemledim. Alkolizm ve kumar, özellikle çok güzel noktalarda kurulmuş nahiyelerde, yani maddi yönleri iyi olan yerlerde epey yaygındır.

Zenginler ve *kulaaklar*, her şeylerini durmadan sömürdükleri -âdeta "ne öldürür ne de ondurur" vaziyette tuttukları- yoksullara bilmeden iyilik yapmıştır. Zenginler ve *kulaakların*, yoksulların öfkeye, hırsa, tutkuya ve eğlenceye kapılmalarına neden olabilecek paralarını ellerinden almaları, onları hayatta kalmak için canla başla çalışarak mücadele etmeye zorlamış; bu da yoksulların güçlü kuvvetli olmalarının yolunu açmış ve

⁴² Kulaak/Kulak (Sahaca: Кулаак, Rusça: Кулак): Kırsalda yaşayan varlıklı köylü sınıfına verilen ad.

çalışma azimlerini ateşlemiştir. Buradan, özellikle doğu illerinde hızla zenginleşen varsılların yoksulları sömürmesinin kötü yanlarının olmadığı manası elbette çıkmaz. Zenginler, fakirleri sömürerek elde ettikleri sermayeyi burada tuttular; böylece bu sermayenin başka yerlere akmasına engel oldular. Bu durum, Saha halkının refah düzeyinin artması noktasından değerlendirildiğinde önemli bir iştir.

Hayır beyler! Sahaların refah düzeyini artırmak için onların kültürel seviyelerini mutlak surette yükseltmek ve onları hayatı, olayları anlamaya yetenekli kılmak lazım. Kimileri farklı bir açıdan bakıp değerlendiriyor. Sahaların kültürel yönlerinin gelişmesi için maddi olarak desteklenmeleri gerektiğini söylerlerken -gördüğünüz üzere- ben bu görüşe katılmıyorum.

Bu yüzden "idarecilerimizi" rahat bırakmalı ve onlara engel olmamalıyız diye düşünüyorum. *Kulaaklar*, korkunç hasımları olan rekabetin baskısı altında (hem de yakın zamanda) kaybolup gidecektir. Şu zamanda sadece idareciler ve aydınlardan umudumuz var: İdarecilerin hepsi vatanseverdiler ve onlar ögütleriyle, iyi örnek olmalarıyla ve maddi destekleriyle çok büyük hizmetler yapabilecek imkânlarla sahipler; aydınlara gelince onların rolü müteşebbis, özendirici ve lider olmaktır...

8. Tüketici mağazaları.

VI. Ekonomik Durum ve İşletmeler

Halkın refahını artırmak için yukarıda sayılan önlemler tek başına yeterli değil. Az da olsa çevreden bir sermaye akışı olmalı "Tanrı olmadan eşiği aşamazsın, sermaye olmadan da tek bir adım atamazsın.", dışarı çıkıp sezonluk işler bulmaya çalışılmalı ve imkânlar ölçüsünde uygun işletmeler açılmalı. Bunların arasına şunları da dâhil ediyorum:

1. Hayvan ıslahı araştırmaları için esas teşkil eden sığır üretme çiftlikleri lazım (Bunlar zorunluluktur.). Sahaların çoğu sadece sığır yetiştiriciliğiyle geçimlerini sağlar, temel gereksinimlerini de bu sayede karşılar. Bu iş kazançlı olduğu için giderlerini her halükârda çıkarırlar.
2. Toplumsal yerlerde veya okullarda sebze bahçeleri olmalı. Buralarda tohumluk patates saklamaya uygun özel depolar bulunmalı (Sahalar tohumluk patatesin nasıl saklanacağı hususunda bilgi sahibi değil.).
3. Merkezî nahiyelerde ve şehirde bir araba otun fiyatı 3 ruble iken uzak nahiyelerde 1 rubledir. Bu farklılığın iki taraf için de avantajlı hâle dönüştürülmesi gerekmektedir, bu yüzden şehirdeki ve merkezî nahiyelerdeki sığırları uzak nahiyelerin alıp beslemesi organize edilebilir. Sığırların gidip gelmesi çok maliyetli değil.
4. Eşyaların yanı sıra zayıf sığırları da kabul eden halka açık rehinci dükkanları kurmak gerek.
5. Muhtelif meslekleri geliştirmeli ve özellikle el sanatı imalatını çoğaltmalıyız. Elimizde bulunan malzemelerden yararlanmamız lazım. Böylece dışarıdan gelen pahalı ürünlerin -başta giysi olmak üzere bazısının ham maddesi Saha Bölgesi kökenlidir- yerine mümkün

olduğunca yerel üretimi ikame etmeliyiz (Bölgeden sadece deri için yıllık 150.000 ruble çıkmaktadır.). Örnekler:

- a. Xalimalıların yahut Verxoyanskaylıların at derisinden su geçirmez çizme yapma metotlarını inceleyip tatbik etmeliyiz.
- b. Deri işlemeyi öğrenmek gerekli.
- c. Kilimiz harika olduğu için bu kille çömlekçiliği (seramikçiliği) geliştirmeliyiz.
- d. Cokuuskay bölgesindeki pek çok yerde bulunan ve kalitesi bilinen demiri eritme yöntemini iyileştirmek lazım.
- e. Demirciliği ve demir haddeleme işini geliştirmeliyiz.
- f. Ahşaptan, deriden ve kayın ağacından yapılan ürünleri; koşumculuk, tornacılık, marangozluk ve boyacılık gibi el sanatlarını; koşum takımı, araba takımı, deriden veya ahşaptan kap kakak ile ayakkabı vb. eşyaları çeşitlendirip çoğaltmak lazım.
- g. Bizde atın sırt derisinden hiç faydalanılmaz; fakat satranç desenli paspasa bölge dışında yüksek fiyattan değer biçilir (Tanesi 20 ila 75 ruble arasında alıcı bulur.). Bu yüzden bunun imalatını artırmalıyız.
- h. Hayvancılıkla uğraşanların atlarının yahut ineklerinin çöpe attığı tüylerinden yararlanılmalıdır. Döşemelere yayılan kilimler çok kıymetlidir.
- i. Yağ eritip mum yapımına önem vermeliyiz. O zaman pahalı stearin mumlarına alternatif olur; böylece bunların yapımında harcanan emek ve zaman israfının önüne geçmiş olmanın yanı sıra odun da tasarruf edilmiş olur, bu da yerleşim yerlerinin yakınındaki ormanların kesilmesini önler.
- j. İçkiyi undan ve kayın özünden evde yapmalıyız (1 *bitulkası* 15-18 kapikten fazlaya mal olmaz.).

6. Kıtık zamanında buğday yardımı alan evsiz ve kimsesiz yaşlıların listelerini -acilen- hazırlayıp Gıda Yasa'sının 92. maddesi esasında, bu borçları silmek için yönetimden talepte bulunmak lazım.

7. Evsizlerin, kimsesizlerin ve kayıpların vergi borçlarını ödemekten kaçınmak tabir caizse iki ucu keskin bir bıçak gibi tehlikeli bir konudur. Biz hâlihazırda vergiyi, bir şekilde iyi bir gücün yardımıyla 1897'deki ilk genel nüfus sayımı sonuçlarına göre değil, sayımızın daha az olduğu 1857'deki X. halk sayımı neticesine göre belirlenen oran üzerinden ödüyoruz. Hükûmet, belki 1857 sayımını dikkate alarak vergi isteyip bize yoksullar, yaşlılar ve kimsesizlerin yükümlülüklerini ödemekten kurtulma fırsatı vermeyen bilinçli bir tutum takınabilir. Hangisinin kârlı olduğunu hesaplayıp görmek lazım. Eskiden olduğu gibi 1857 sayımına girenlerin tamamı için ödeme yapmak mı yoksa gerçekten imkânı olanlar için ödeme yapmak mı? Bence, hükûmet tüm yok olmak üzere olan yerlilerden 1857 sayımı çerçevesinde vergi topluyor, bu yüzden bize, yani nüfusu çok az da olsa artanlara, dokunmuyor.

8. Bölüü nehrinin Lena nehrine kavuştuğu ağzın aşağısında pek çok geniş ada mevcut. Bu adalar henüz kimse tarafından sahiplenilmedi ve zengin alüvyonlu toprakları var. Bu yüzden oralarda otlar çok bereketli bir şekilde yetişir. Hükümet bu adaları gönüllülere ömür boyu ücretsiz faydalanmaları için veriyor, bunun yanı sıra her aileye bir defaya mahsus olmak üzere 200 ruble de yardım yapıyor. Fakat bu tahsisin şartı, yardım alan kişinin 5 yıl boyunca bu adayı ekip biçmesi şeklinde. Anlaştığı süre dolduğunda burayı tamamen bırakıp terk etmesinin önünde bir engel yok. Bence, kısıtlı alanlara sahip nahiyelerde oturan dinamik ve girişimci kişiler, buraları göçmenlerden önce değerlendirip yerleşebilirler. Eğer insanlar tek başlarına böyle bir işe kalkışmaktan çekinirlerse toplu olarak da yapabilirler.

9. Eski idarelerin görev ve sorumlulukları dâhilinde olmayan illerdeki işletmeleri, çalışmaları ve yeni alınan önlemleri koordine etmek için buralardaki ve nahiyelerdeki komisyonları ve alt komisyonları organize etmeliyiz. Komisyon üyelerine de çalışmaları karşılığında ödeme yapmalıyız.

10. İl merkezinde satışa sunulan çevreden getirilmiş sığır, süt, et ve yağ, komisyonlar ve yeni kuruluşlar tarafından il veya bölge bütçesinden satın alınmalı. Satılmak için getirilmiş zayıf sığırları, güze kadar özel olarak yapılan yerlerde bakıp beslemek gerek. Taşıma maliyetini düşürmek maksadıyla etin, yağın ve diğer ürünlerin nakliyesini toptan yapmak lazım.

11. Ürünleri ucuza mal etmek ve kredi kullanmak için Moskava'daki büyük firmalarla aracısız ilişki tesis etmeliyiz. Bu yöntem çok kârlı. Aracılar -Cokuuskay'daki toptancılar, pazarcılar ve bunun yanı sıra diğer mahallî tüccarlar- ortadan kalkar. Bu sisteme katılanların her biri %10 net kâr elde eder; ticaretin dolaşım maliyeti büyük oranda artar, özellikle % "..."⁴³, gerçekte bu para maaş olarak ilin kendi idaresine aktarılır. Hanımlar ve beyler, aracı sayısı bir iki kişiden ibaret değil... Buna kırsalda üretilen hayvansal ürünleri alıp yerine muhtelif mallar veren şehirli tüccarların zaman kayıpları, at koşmaları, yol ihtiyaçları, içki ve kumar harcamaları gibi sayısız göze görünmez masrafları da maliyetlere yansınca, sipariş alındıktan sonra tüketicilere geleneksel yollarla ulaştırılan ürünlerin fiyatlarındaki fark çarpıcı bir rakama ulaşmaktadır. Ne yazık ki, bu rakamı hesaplamak mümkün değil, çünkü değişken koşullara ve dalgalı oranlara bağlı. Örneğin, Booturuuskay ilinin nüfusunu 20.000 olarak alın, kişi başına, çayı saymayın ve tütün ile şekerle yılda 15 ruble verdiğinizi düşünün 300.000 ruble çıkar; 143.567 nüfuslu Cokuuskay Bölgesi için aynı hesabı yaptığınızda da 2.153.505 ruble çıkar. Büyük firmalarla doğrudan alışveriş yapılırsa %10 kâr etmek mümkün, yani yılda 215.350,5 ruble. (Xaňalaslı bir işçi giyimine, ayakkabısına, tütününe ve şekerine yılda 45 ruble harcamaktadır.).

12. Mal siparişi veriyorsanız, elbette, illerde sosyal mağazaların bulunması lazım. Bu mağazaları, tarım ürünleriyle (tereyağıyla, ekmekle ve otlar) ve el sanatlarıyla donatıp para yerine başka bir sistem kurmak gerekir. Rehinci dükkanlarını da bu mağazalarla

⁴³ Rakam belirtilmemiş.

birleştirmek lazım. Mağazalarda zayıf sığırları da kabul etmeli, bu yüzden mera tahsis edilmeli yahut bir araziye uzun süreliğine kiralayabilmeleri güvence altına alınmalı.

13. Sığır eti ve diğer ürünlerin dağıtımı için madencilik şirketleriyle görüşülmeli. O zaman tüm araçların ve nakliyecilerin kazandığı paranın tamamı Sahalara kalır. Et veya diğer sığır ürünlerinin tedariki ve teslimatı konusunda deneyimli yüklenicilerle anlaşmak da uygun şirket kurmak da buna dâhil.

Cokuuskay'da sığırları ve onların ürünlerini halktan alıp satan il zenginleri %10'ar, şehirdeki cepler %5, maden sahalarına gönderenler %15 kâr alıyolar; bu durumda sığır başı %40 maliyet artışı oluyor. Saha bölgesinden maden sahalarına her yıl 700.000 rublelik sığır ve et gönderilmektedir. Cokuuskay'da senelik 100.000 rublelik et tüketilmektedir, nahiyelerden toplamda 800.000 ruble değerinde et taşınmaktadır, Cokuuskay'dan ise 500.000 rublelik. Bu rakamın %40'ı 200.000 ruble değerinde önemli bir sermaye yapmaktadır. Ancak, tüm nüfusu bu işe katmanın mümkün olmayışı, üstelik yeni bir girişime karşı deneyimsiz oluşumuz kârlılığı azaltmaktadır. Bu yüzden bu miktarın %75'ini çıkarttığımızda geriye yılda 50.000 ruble kalır. Bu azımsanmayacak kâra ek olarak bir de göze pek görünmeyen bir kazanç daha vardır, ona da önem atfetmek gerekir. Et, Ölüxüme'ye kendi adamları ve yük atlarının yardımıyla taşındıktan sonra, geri dönüşte bu atlar tekrar kullanılabilir.

Daha büyük kârlar, ette ve sığırdaki tekelleşerek elde edilebilir. Bunu kendi gücümüzle gerçekleştirebilme imkânımız yok, bu işte bize nitelikli elemanların, iş insanlarının ve yüklenicilerin yardımı lazım. Genel olarak, işlenmemiş et ve sığır tedariki konusunda bile tecrübeli bir idareci olmadan başarılı olabileceğimizi düşünmüyorum. Bu anlattığım işletmenin sadece ilk yılı zorlu ve düşük kârlı geçecektir.

14. Lena boyunca hem buharlı vapurlarda kullanılması hem de tomrukların yüzdürülerek Cokuuskay'a getirilmesi için ağaç kesimi sözleşmesi imzalamalıyız. Şehir ortalama üçer ruble fiyatla "..."⁴⁴ sahaanlık⁴⁵ odunluk tomruk satın alıyor, Lena boyunca seyreden 30 vapur ise yazın yerinden -yani kıyıda- ikişer ruble maliyetle 30.000 sahaanlık odun yakıyor. Ölüxüme'ye eti götürdükten sonra, dönüşte işçilerin Ölüxüme ile Cokuuskay arasında ağaç kesimi ve depolaması işiyle uğraşmaları çok yerinde olacaktır.

15. Madencilikle meşgul olan şirketlerle yahut yüklenicilerle irtibata geçip insanları işe almaları konusunu konuşmalı. Bu insanlar daha sonra kendi başlarına işler yürüterek başka yerlerde de girişimci ruhu aşılayacaklardır.

Doğu illerindeki tayga hayatı hakkında dolaşan çeşitli söylentiler artık efsanelere dönüştü, yani tekelleşen sermayenin egemenliğinden ve altın üretiminin artmasından dolayı maden sahalarındaki yaşam koşulları kültürel ve sosyal bir nitelik kazandı. Rus işçilerin bu yılki ayaklanmasının bizim işlerimize doğrudan bir etkisi olmadı. Hatta 10.800 kişinin grevi hiçbir şeyi değiştirmede, yani insanlar için güvenlik sağlanmış durumda. Şimdi

⁴⁴ Rakam belirtilmemiş.

⁴⁵ Sahaan (Sahaca: Сahaан, Rusça: Сажень): Eskiden Rusya'da kullanılan bir uzunluk ölçüsü birimidir. 1 Sahaan yaklaşık 2,13 metredir. Genellikle tarım arazilerinin ölçümünde yahut inşaat işlerinde tercih edilir.

işçiler arasında moral bozukluğuna çok az rastlanmaktadır; kumarın ve alkolizmin yaygınlık oranı hemen hemen bizim illerimize denktir; cinayet olayları ise nadiren görülmektedir. Sadece Ölüöne Derneği'ne ait maden sahasına her kış Ölüöxüme ve Bülüü bölgesinden ve ek olarak bizim bölgemiz ile Xaňalas'tan 8.000-9.000 Saha gelmektedir. Sahalar burada et ve balık satışından 200.000, odun tedarikinden ise 1.500.000 ruble kazanmaktadır.

Xaňalas'tan gelen, içki içmeyen ve kumar oynamayan işçiler, giyim kuşam, yeme içme ve ulaşım için yaptıkları masraflar haricinde her kış 60 ila 80 ruble arasında aylık alır; bunun dışında ot hasadıyla uğraştıkları yoğun dönemde ise serbest olurlar ve istedikleri gibi izin kullanarak memleketlerinde bulunabilirler.

16. Viladivostok'taki firmaların (en azından Çurin'in) yardımıyla Hankou'dan ve Şanxay'dan, Ayaan yahut Oxotskay üzerinden çay sipariş edip almalıyız.

İçinde 80 paket olan bir kutu çayın Hankou'ya ve Şanxay'a maliyeti 23 rubledir; Ayaan'a ve Oxotskay'a nakliye 7 ruble, sigorta ise 1 rubledir; Ayaan'tan Nılxañ'a nakliye 9 ruble; ardından Allan'a kadar 2 ruble; Oxotskay'dan Ulunnaax'a 12 ruble; sonra Booturuuskay'a kadar 2 ruble; toplamda bir kutunun 41 ila 44 ruble civarında maliyeti vardır, yani bir paket çay 55 kapike geliyor.

Oxotskay yahut Ayaan yolunda, V. X. Sleptsov gibi sağlam ve işi iyi bilen yükleniciler gerekli. Bu şekilde neredeyse tüm iller faydalanabilir, o zaman çay doğu illerinde diğerlerine nazaran 2 ruble daha ucuza gelir.

Her iki liman aracılığıyla yılda 800.000 rublelik ithal edilen çayın doğu illerine düşen kısmı 300.000, Cokuuskay bölgesinin tamamına düşen kısmı ise 400.000 ruble değerindedir.

Cokuuskaylı iş adamları, çay ticaretine yatırdıkları sermayenin %25'i oranında kâr ediyorlar. Sahalar da bundan aşağı kalmayacak bir tutarda kâr edecektir, yani 400.000 rubleden yılda 100.000 ruble gelir elde edeceklerdir. Üstelik, nakliye ücreti Tunguz, Rus veya Tatar (Galibarov) yüklenicilere değil Sahalara kalacaktır; hatta Aziz Petrus Günü'nden sonra bile çay alınacak diye şehre gereksiz ziyaretler olmazdı.

17. Açlık gerçeğiyle ilişkili olarak hükümetten bölgenin yaşam standartlarının iyileştirilmesi için Keexte⁴⁶ ve Sibirya üzerinden direkt çay ithal etme izni istemeliyiz. O zaman çay daha ucuza mal edilmiş olur. Zira Lena'nın yukarı kollarına (Ust-Kut⁴⁷) şimdi demiryolu yapılmakta, bu sayede 1 pud kargonun taşıma ücreti 1 ila 70 kapık arasında ucuzlayacak.

18. Toplumsal iş imkânlarını düzenlemeliyiz. Ezici çoğunluğu parasal sıkıntı çeken ve 9 ay boyunca işsiz güçsüz yaşayan Sahalar için çalışma hayatını tanzim etmek büyük önem

⁴⁶ Keexte (Rusça: Кяхта): Rusya Federasyonu'nun Buryat Cumhuriyeti'nde bulunan bir şehir. Özellikle XIX. yüzyılda Rusya ile Çin arasında önemli bir ticaret merkezi olur.

⁴⁷ Ust-Kutka (Rusça: Усть-Кут): Rusya Federasyonu'nun İrkutsk bölgesinde bulunan bir şehir. Lena ve Kuta nehirlerinin birleştiği noktada kurulur. Demiryolu dâhil olmak üzere gelişmiş ulaşım altyapısı dolayısıyla tarih boyunca önemli bir ticaret güzergâhı olur.

taşımaktadır. Böylelikle bir taşla birkaç kuş vurulmuş olur, yani aynı anda birkaç sorun çözülebilir. Bütün kamu kurumları maddi anlamda özellikle yiyecek içecek açısından rahatlar; ilk bakışta devasa harcamalar gerektiren projeler çok kolay bir şekilde hayata geçirilebilir. Ardından yoksul sınıflar için korkunç miktarlardaki nakdî ve aynı vergi yükümlülüklerinden ödeme yaparak kurtulma olasılığı doğar, bunu da ot hasadı dışında kalan zamanlarda (güzün ve baharın) yapmak mümkün olur.

19. Biz balık potansiyeli zengin bir ülkede yaşıyoruz. Nehir ağzlarının dışında devlete ve imparator kabinesine ait Oxotskay denizinin kıyısında balıkçılığa elverişli yaklaşık 100 bölge bulunmaktadır. Bu bölgeler isteyenlere her yıl yapılan ihale ile az bir ücret karşılığında kiraya veriliyor. Bunların büyük olanları yerliler (Ruslar) üzerinden yabancılara (çoğunlukla Japonlara) tahsis edilirken; küçükleri dolandırıcılara, maceracılara ve yarı göçebelere gidiyor. Bir kısmı ise hiç kullanılmıyor.

Biz Sahalar, geçen yılki kıtlığın neden olduğu zararları telafi etme gereğini doğru bir biçimde açıklayarak Devlet Duması'nın Sibirya'daki milletvekilleri aracılığıyla Devlet Varlık Yönetimi Dairesi'ne veya genel olarak başkanlığa dilekçeyle başvurup "Ölüöne, Lantara, Oxota, Kuktuy ve Urax nehirlerinin ağzındaki" bir yahut birkaç bölgede ücretsiz balık tutma hakkı verilmesi talebinde bulunmalıyız.

Bu hakkı elde edemediğimiz takdirde Viladivostok'ta düzenlenen açık artırmalara doğrudan katılıp balıkçılık bölgelerini satın alabiliriz. Burada herhangi bir acente bizim ticari ilişkilerimizi yürütmeye uygun firma olabilir. Bu işi, Xalımalı (yarı Saha) olup İrkutskay'da taş bir evde oturan, ticari anlamda büyük sermayesi ve geniş iş bağlantıları olan Nikolay Mihayloviç Berejnov büyük bir mutlulukla yapacaktır. O, 1911'in yazında Oxotskay sakinlerinden fıçı, tuz ve balık ağı satın almaları için gerekli parayı hazineden veya özel sermaye sahiplerinden temin edebilmek için vekaletname istemiş. Çabalarının karşılığı olarak balık satışını da üzerine almak şartıyla net kârdan sadece %1 talep etmekteydi. Oxotskaylılar, onun teklifinin avantajlarını anlamaktan âciz olduklarından dolayı vekalet vermedi, hatta Berejnov'un teklifini tartışmak için halkı toplayacak bir girişimci bile çıkmadı.

Rusya'nın tüm ileri gelenleri, hükûmetin doğu ve kuzey denizlerindeki zengin balık kaynaklarının olması gerektiği gibi kullanılmadığının uzun zamandır farkında. Bu zenginlik oldukça büyüktür; her yıl Amur'da 500.000 *pud*, Ob'da 5.000.000 *pud*, Yenisey'de 300.000 *pud*, Ölüöne'de 60.000 *pud*, Angaraa'da 75.000 *pud*, Olxon'da 30.000 *pud*, Kamçatka'da 3.700.000 *pud* balık avlanmaktadır. Yıllık yüzbinlerce *pud* balık avlanabilme kapasitesine sahip pek çok bölgede balıkçılık yapılmamaktadır; örneğin Lantar, Aldoma, Urax ve diğerleri. 1911'e kadar Oxuota'da yalnızca 20.000-30.000 *pud* balık avlanmıştır. Sadece 1911'de 40 Japon balıkçı, dört ağ ile burada yaklaşık 130.000 *pud* balık tutmuştur, bunu da milyonlarca *pud* kapasitesi olan nehrin ağzından değil balığın az, avcılığın ise zor olduğu denizden, yani nehrin mansabından uzakta yapmayı başarmıştır.

Oxotskay'da 100 kişinin yaklaşık ne kadar balık tuttuğuna dair küçük bir hesap yapalım. 40 Japon, 130.000 *pud* balık tuzlamış, yani her biri 3.250 *pud* balık yakalamış. Biz abartmamak maksadıyla kişi başı 500 *pud* alacağız, yani Japonlardan 6,5 kat daha azını alacağız, Oxotskaylıların yaz boyu kişi başı 1.000 *pud*dan daha fazla balık avladığını bile bile. Biz, buradan hareketle 100 kişinin 50.000 *pud* balık yakalayabileceğini varsayalım.

Giderler:

1. Nisan'ın 1'inden Ekim'in 1'ine kadar 100 çalışanın maaşı yüzer rubleden 10.000 ruble.
2. Onların geçim masrafı (Deniz yoluyla gelen ekmek 2,30 ruble, tereyağı Cokuuskay'dan gelir, ete ihtiyaç duyulmaz, balık ise bedavadır.) ayda 10 ruble, 6 ayda 60 ruble, bu da 100 kişi için toplamda 6.000 ruble.
3. Oxotskay'a gidiş 10 geliş 5 ruble, yani toplam 15 ruble. 100 kişi için hesaplandığında 1.500 ruble.
4. Üç yıl boyunca kullanılabilen 10 adet balık ağının tanesi 80 ruble, toplam 800 ruble.
5. 5.000 *pud* tuz, 1 *puda* 40 kapikten (Alman tuzu 3 *pud*luk çuvallarda satılır, çuvalı da 1,20 rubledir.) toplam 2.000 ruble.
6. Her biri 10-12 *pud* kapasiteli 3.000 fiçı, tanesi 3 rubleden 9.000 ruble.
7. Viladivostok'a kadar 1 *pud* kargo taşıma ücreti 35 kapiktir, 50.000 *pud*un maliyeti ise 17.500 rubledir.
8. Çita, İrkutskay veya diğer büyük şehirlere ulaşım 70 kapiktir, toplam maliyet 35.000 ruble.
9. Çeşitli küçük ve öngörülemeyen harcamalar ile yönetici maaşları vb. için de 8.200 ruble.

Toplam: 90.000 ruble.

Ancak, hanımefendiler ve beyefendiler, bu planı hayata geçirebilmek için hesaplanan 90.000 rublenin hepsi gerekli olacaktır diye korkmayın; bu tutarı, elbette herhangi bir yerden alma imkânı yok. Fakat: a. Çalışanlara; tereyağı, geyik eti ve bir miktar ekmek temin ettikten sonra ailelerine de inek, ot, buğday vb. verip güvenlerini kazanarak Oxotskay'a yönlendiriyoruz. Bunların tamamını kendi kaynaklarımızdan tedarik etmemiz mümkün. b. Aslında tamı tamına 5.000 fiçuya ihtiyaç var, eksik kalan 2.000 fiçuyu ise çalışanlar kendileri yapabilir. Bu işte usta bir kişi günde 1,5 fiçı yapar, bunu emsal kabul edelim, bizim 1 acemi işçi de günde yarım fiçı yapsın, 100 acemi günde 50 fiçı yaparak 2.000 fiçuyu 40 günde bitirebilir (Mayıs'ın 1'inden Haziran'ın 10'una kadar). c. Harcama kaleminde belirtilen 3.000 fiçuyu, Viladivostok'taki Kont Keyzerling'in fiçı fabrikasından kredi yahut kiralama usulüyle temin edebiliriz. d. Viladivostok'a (17.500 ruble) ve sonrasına kadar lazım olan yol masrafını (35.000), balık satışının ardından ödeyeceğiz; balıkları (Tamamı şart değil.) rehin bırakarak buharlı gemi ve tren sahiplerinin güvenini kazanacağız. Yani, ilk aşamada sadece tuz için 2.000 ruble, balık ağı için 800 ruble, beklenmedik harcamalar için de 2.000-3.000 ruble gerekli, ardından işe başlayabiliriz.

Balık mevsiminde Oxotskay'da Japonlara havyar satarak epey para kazanmak mümkün (2.000-3.000 rubleye kadar).

Kazanç:

Kişi başı 500 *pud* balık avlama hesabını abartılı görmeyin; sadece balık avlamak tek başına yeterli değil ağları kıyıya çekip çıkarmak, tuzlamak ve diğer işlemler de önemli. Oxotskaylılar ağlarını bir defa atıp çektiklerinde çoğunlukla 2.000-4.000 *pud* balık avlarlar (Tek seferde 20.000 *puda* çıktığı da olur.); bunu 8 kişi çıkarır, yani adam başı 250 ila 500 *pud* arasında düşer. Bizim zavallı Saha, yaz boyu Kazak'ın⁴⁸ bir günde çıkardığı kadar balık çıkaramaz mı? Çıkarılan balığın bolluğu dolayısıyla teknede adım atacak yer olmadığına Oxuota'da çok kez şahit oldum. Şartlar el verdiğinde bizim çocuklarımız da hedeflenenin çok üzerinde balık avlayacaktır.

Çita'da, İrkutskay'da ve kıtanın diğer merkezi şehirlerinde deniz balığının bir *pudu* 3 ila 4,5 ruble arasında değişen fiyatlardan satılmaktadır, bu rakam maden sahalarında 10 rubleye kadar çıkmaktadır. Biz, tabii ki, en düşük fiyat üzerinden (3 rubleden) hesapladığımızda 50.000 *pud* 150.000 ruble kazandıracaktır, bu da 60.000 ruble net kâr demektir (İlk başta koyulan 6.000 ruble sermaye düşünüldüğünde insanı şaşkırtan hatta güldüren bir sonuç ortaya çıkmakta, öyle ki 6.000 rublemiz %600 kâr getirmektedir.).

Ayaan bölgesinde yahut Lantara'da balık avlarsanız, Maaya, Allan, Ölüöne ve Vitim boyunca bulunan maden sahalarına bunları verebilirsiniz; 1 *pud* balık, taşıma maliyetini de dâhil ettiğinizde 5,5 rubleye mal olur; satışı ise 8 ila 10 ruble arasında değişir.

Balık hakkında abartmadan hesap yaptığımı tekrar vurgulamak istiyorum; aksine, gelirleri düşük giderleri ise yüksek tutmaya çalıştım. Elbette size tuhaf gelebilir. Madem bu kadar yüksek bir kârlılık var da neden Oxotskaylılar bu işe atılmıyorlar? Gerçekten bu durum insanı kuşkulandırıyor, sıra dışı bir şey; ancak, kaybolmak üzere olan bir grubun yorgunluğuna ve uyuşukluğuna iyi bir örnektir. Uzun zamandır yok olup gitme eğiliminde olan Oxotskaylıların durumu gittikçe kötüleşmektedir.

Rus-Amerikan şirketinin faaliyetlerini sürdürdüğü 1781-1867 arasında, Cokuuskay bölgesinin 5 ilinin (Bayağantay hariç), bu firmanın yılda yaklaşık 60.000 *pud* kadar kargosunu Oxotskay ve Cokuuskay arasında önceleri *pud* başına 1 rubleye ardından da 1,33 rubleye isteksizce taşıdığı dönemde, Oxotskay'da tersane, tuz ve kömür ocakları vardır. Buralarda, Saha bölgesinden ve Alaska'dan sürgünler çalışırken Oxotskay limanı çok meşhur ve önemli bir merkezdi ve o zamanlar nüfusu da epey fazlaydı. Hükümet buraya 250 Kazak ile 130 yabancı aileyi zorla taşıyıp iskân etti. 1860'larda yapımına başlanılan fakat henüz tamamlanmamış telgraf hattının yapımı sırasında orada 100 Saha erkeği de bulunmaktaydı. Sürgünler ve diğer yabancılar da çoktu. Bu kadar kalabalık nüfustan günümüze sadece 30-40 perişan ev kaldı, buralarda da birer ikişer acınası durumda alkolik Kazak ailesi yaşamaktadır. Bu Kazaklar, 1909'daki balık sezonu bitince günlüğü 3 rubleye telgraf işinde çalışmak istemediler; yılın 10 ayı hiçbir şey

⁴⁸ Kazak (Rusça: Казак): Slav kökenli bir halktır. Rusya'nın sınırlarının genişlemesi için önemli görevler ifa ederler.

yapmamalarına rağmen 1 ruble için 1 *sahaan* odun dahi kesmezlerdi. Japonlar 1911'e kadar 1 *puğ* balığı 40 kapike alırken, bir Kazak'ın da balıktan günde 10 ila 25 ruble arasında para kazanma imkânı varken, o, zamanının çoğunu içki içerek geçiriyordu. İşte, günlerini bu şekilde harcayan insanlardan herhangi bir faydalı faaliyette bulunmalarını beklemek ne kadar doğru, üstüne üstlük bir de riskli bir işe girişmelerini ummak...

Oxotskay'da yaşayan Booturuuskaylı İ. Sivtsev çok kabiliyetliydi ama 1909'a kadar bir iş kurabilecek imkân bulamadı. Çünkü çok fakirdi. 1910 ve 1911 yıllarında telgraf işinde çalıştı, peşinden yine 1911'de 8.000 rublelik balığı Japonya'ya, 20.000 rublelik balığı da Viladivostok'a göndermişti. İlk gönderdiği balığa el konulmasına rağmen diğeri, öncekinin masrafını da karşılamıştı. Sivtsev, Oxotskay'da yönetimden izin almaksızın açgözlü bir biçimde balık avlamıştı.

Hankou'da yahut Viladivostok'ta balık satışından elde edilen parayla çay alınırsa sermaye tek seferde iki kez çevrilmiş olur. Ticaretle uğraşan insanlar da bu şekilde para döndürmeye haklı olarak çok büyük önem atfederler.

VII. Gelir Kaynakları

Topluluklar, kooperatifler ve komisyonlar örgütlemek; yeni kurumlar kurmak için, elbette, maddi kaynağa, genel olarak da değişik kalemlerde gelirlere ihtiyaç vardır; özellikle de işin başlangıcında. Sermaye -doğrudan işlevlerine ek olarak- mümkün mertebe bir güven ortamının oluşturulması veya işlere halkın katılımının sağlanması maksadıyla oynadığı çekim gücü rolüyle de önemlidir.

Her şeyden önce gerekli kaynak bulmak lazım. Bu, son derece zahmetli bir iş ama üstesinden gelinmesi imkânsız değil. Bu kadar önemli bir konuda, kişilerin şahsi fikirleri kayda değer bir anlam ifade etmese bile, bazı düşüncelerimi söylemek istiyorum, fakat hepsinin gerçekleştirilebilir olduğunu iddia edemem.

1. Sahaların çeşitli kültür derneklerinin üyelerinden alınan aidatları.
2. Şahıslardan alınan borçlar.
3. Hazine, dernekler ve diğer kurumlarca verilen borçlar, desteklemeler ve bağışlar. Şöyle:
  - a. Hazineden.
  - b. Rus-Asya Bankası'ndan (Saha Şubesi'nden): Teminat karşılığında.
  - c. N. D. Everstov adıyla Cokuuskay'daki bankadan: Teminat karşılığında.
  - d. Rus İmparatorluğu, Coğrafya Derneği'nin Doğu Sibiry Şubesi'nden.
  - e. Rusya Ticaretini ve Sanayisini Teşvik Derneği'nin Doğu Sibiry Şubesi'nden.
  - f. Sibiry Araştırmaları Derneği'nden.
- g. 37.000.000 rubleye sahip olan, 1912'de Rusya'nın 20 vilayetinde açlıkla mücadele için hatırı sayılır bir miktarda harcama yapan, yardımseverliğiyle ünlü Kızıl Haç

Derneği'nden. Bu derneğin "amacı" oldukça geniş olduğu için çeşitli mazeretlerle kaynaklarından yararlanmak mümkündür.

h. Saha yurdundaki Yardım Kuruluşu'ndan. Bu kuruluşun 30.000 ruble sermayesi var, 1896'daki Nam'da ve Düpsün'de vuku bulan şarbon salgını sırasında destek amacıyla karşılıksız 1.000 ruble verdi.

i. Saha ilinde güvence akçesi olarak duran "yolları ve köprüleri onarmak için" ayrılmış (11.269) rubleden.

j. Sahalar olarak yıllık 10.525 ruble ödediğimiz bölge yedek rezervinden: İsteme gerekçesi, açlık.

k. 65.000 rublelik Cokuuskay şehrinin yardım bütçesinden: İsteme gerekçesi, açlık ve kültürel gelişmeye katkı.

l. Yıllık 1.425 ruble ödediğimiz çekirgeyle mücadele fonundan: İsteme gerekçesi, çekirgelerin çoğalması ve tarımın iyileştirilmesi.

m. Saha bölgesindeki Saha borç kasasından: Kasa kendi tüzüğünü 96. maddesi uyarınca sıraya göre değil, bireylerden önce topluluklara kredi sağlamalıdır.

4. Toplumsal katılımlı çekilişler ve piyangolar: Piango düzenlemeye; kültürlenmeyle ilişkilendirilen çeşitli mazeretler ileri sürülerek kolayca izin alınabilir.

5. İnsanların kötü alışkanlıklarından: Örneğin alkolizm, kumar ve tütün bağımlılığından. Ben bunu şöyle planlıyorum: a. Herhangi bir yerden bir şişe votka alan kişiyi 50 kapikle cezalandırmak (votka ticareti yapanları elbette, yasa uyarınca); şehirde yapılan votka ticaretini kontrol altına alma gerekliliğinden dolayı, ana yolların müsait yerlerinde, satın alınan votka miktarını denetlemek için merkezler kurmak lazım. b. Kumarda kazananlardan kazançlarının bir kısmını almak. c. Çocukları tütün tiryakisi olan ebeveynleri cezalandırmak. Böylelikle çift yönlü kazanç sağlamış oluruz. Hem zararlı alışkanlıkların yaygınlaşmasının önüne geçmiş hem de kültürel faaliyetler için kaynak yaratmış oluruz. Kâğıt oyunlarını ve diğer kötü alışkanlıkları kontrol etmek için doğru bir yöntem geliştirilirse bu iki kalem çok fazla gelir getirir (Sadece Cokuuskay Bölgesi yılda 60.000 kovadan fazla yani 1.200.000 şişe votka içiyor). İyilik yapmak isteyen hiç kimsenin yeni başlatılan bu işe destek olmak için 50 kapiklik cezayı ödemekten kaçacağını sanmıyorum. Bunun yanı sıra hükümetin de zararlı alışkanlıklarla mücadeleyi engelleyeceğini düşünmüyorum, yalnızca inandırıcı bir şekilde açıklamak gerek.

6. Özel bağışlar. Bu maddeye çok büyük önem atfediyorum. Bu, tamamen insanların ne düşündükleriyle bağlantılıdır. Doğrusu halkın düşüncesi, öncelikle müteşebbislerin, idarecilerin ve özendiricilerin, bu işe inanıp vatansızlık ülkeleriyle ve coşkuyla bilinçli bir yaklaşım sergilemesine göre şekillenecektir.

7. Yukarıda bahsedilen toplumsal çalışmalar, kalıcı ve önemli gelir kaynakları olacaktır.

8. Farklı kamu kuruluşlarından elde edilen kazançlar.

9. Taahhütlerden, çeşitli işlerden, ticari yahut diğer kuruluşlardan, maaşlardan, arsa kiralardan, yani Sahaların türlü yollarla elde ettiği kazançlardan sağlanan vergiler. Bu madde aracılığıyla toplanan kaynak büyük, temiz ve en başta sürekli akar oluşturacaktır. Gerçekte: 1. Kaderin bir cilvesi olarak bizler, yani Sahalar, büyük ölçekte ticari faaliyetler yürüten kişilerden yoksun değiliz (sayıca az da olsalar). İçimizde pek çok küçük tüccar bulunmaktadır. 2. Cokuuskay'da ev kiralama işinden yılda 14.000-16.000 rubleye kadar gelir elde eden yaklaşık 40 ev sahibi var. 3. Hem büyük hem de küçük taahhüt işleriyle uğraşan pek çok insan bulunmakta. Örneğin maden sahalarına orman ürünleri ve erzak tedarikçileri (A. N. Jirkov, S. P. Baraşkov, P. D. Tixonov ve başkaları); kamuya ait kargoyu uzak kuzey bölgelerine taşıyanlar, Ayaan'dan ve Oxotskay'dan çay getirenler ve devlet binalarını yapanlar gibi. 4. Kürk (sincap, tilki, kutup tilkisi ve samur) ve mamut dişi ticaretiyle uğraşan önemli sayıda insan var (A. İ. Jirkov, V. Nikiforov, N. O. Krivoşapkin, İ. P. Antipin, G. V. Nikiforov, İ. T. Pavlov ve diğerleri.). 5. Bizde aylıklı çalışanlar da var (doktorlar, sağlık memurları, rahipler, tüccar vekilleri, muhasebeciler, katipler ve öğretmenler). 6. Saha adını taşımaları da Sahaların geleceğini önemseyen ve bu ortak amacı destekleyen N. D. Everstov, N. A. Averenskay, İn. V. Migalkin ve P. P. Molotkov gibi insanlar var. Bahsedilen kişilerin zenginlikleri arttıkça artar ve istikbalde Saha halkının sarsılmaz temelini meydana getirirler. Bunların içinde kültürel faaliyetlere ve eğitime destek hususunda sadece bir çağrı bekleyen, vatanlarının refahı için gelirlerinden binlerce rubleyi bağışlamaya hazır, asil bir vatanseverlik duygusuyla dolu kişiler olduğunu şeksiz şüphesiz biliyorum. Bunların isimlerini benim gibi Sahalar da çok iyi biliyorlar. Burada, bu kişilerin isimlerini vermek yersiz, çünkü konuşmamızın bu noktası oldukça hassastır. Bu yüzden sadece basit bir biçimde üzerinden geçiyorum, onlar yüzbinlerle ifade edilebilecek ticari faaliyetler yürütmekteler.

Bu kısa özetle mesajımı bitiriyorum, burada tartışmaya açtığım konuları sıraladım, gayretle çalışmaya davet ediyorum. Sizi sadece bir konuda uyarıyorum! Bölgeye Rusları göç yoluyla taşımak, Sahaların yok olup gitmesi ve "sarı tehlike" hususunda şahsi görüşünüz ne olursa olsun, her şeyi olumlu görüp yanıltıcı hayallere kapılmayın ve başkalarının da bu tip umutlar beslemesine salık vermeyin. Benimle aynı fikirleri paylaşmayabilirsiniz, en azından aksini iddia etmeyin yani her şeyin yolunda olduğunu ispatlamayı denemeyin. Sadece ve sadece kültür, onun için çalışın çabalayın, propaganda yapın, bizim çağımızda kültürel faaliyetlerin yayılması için hareket etmek lazım, her ne kadar göç ettirip iskân etme ve yok olup gitme "hayalet" olarak algılansa da günümüzde (olumlu tarafından bakarak) bir zorunluluk hâlini aldığına da unutmamalı... Şahsen uzun yıllar boyunca göç ve yok olup gitme konuları üzerine kafa yordum. Sonra bende göçmenler ne olursa olsun gelecek ve varlığımızı sürdürürebilmemiz için rasyonel önlemler almadığımız takdirde kaybolup gideceğimiz fikri hâkim oldu; uygarlık ve bilim, sonunda zafer kazanıp bu olumsuz geleneksel tutumu ve barbarlığı ortadan kaldırırsa kadar insanoğlunun bir karış yer için akıl almaz ve acımasız savaşlarla daha iki üç asır boyunca kan dökceği kanaati hâsıl oldu.

Bilimsel çalışmaların tespitine göre insan beyni tek yönlü işlemeye alışmıştır, hatta mantığın bile bu işleme prensibine karşı koyabilecek imkânı yoktur. Tarihten bir örnek

ele alalım. Bilim insanları (Kopernik, Galileo ve Bruno), ilk kez XIV. asırda yeryüzünün yuvarlak olduğunu söylediğinde onlara inanan çıkmadı ve bu düşünceleri dolayısıyla içlerinden birisi idam edildi. İnanmama nedenleri, o zamanki insanlığın beyninin yeryüzünü düz olarak algılamaya alışmış olmasıydı. Aslında yeryüzünde olan her şey bir düzen dâhilinde hareket etmektedir, biz de (Sahalar) bu ülkede doğduk, büyüdük ve öleceğiz; bu durum yüzyıllardır böyleydi, gelecekte de böyle devam edip gidecek, eskiden beri bu şekilde düşünmeye alıştık... Değişimler hakkında konuşanlara inanmayacaklardır, propaganda yaparken güvensizliğe ve âdet olmuş kavramlara karşı ciddi bir şekilde dikkat edildiği takdirde sonuç alınabilir; çünkü dediğim gibi, biz Sahalar “Ölümü tecrübe etmediğimizden dolayı onun ne olduğunu da bilmeyiz...” diye ifade ettiğimiz gibi, kendini kandırmanın ölümcül yanılmasına tutulmuş durumdayız.

Gerçekten de “Güney”de yaşayan insanlar öyle aşırı çoğaldılar ki sıkışıklıktan (başka bir deyişle açlıktan) dolayı sivrisinekler gibi öldüler, örneğin 1897’de Hindistan’da 4.100.000 kişi yani Sahaların nüfusunun 16,4 katından fazla insan açlıktan öldü...

Ne yapmalıyız? Neye, nereden başlamalıyız? Bu sorular kaçınılmaz olarak akıllara gelmektedir. Ama bence, her şeyden önce kesinlikle aydınların kongreler düzenlemeleri ve aralarında devamlı yazışmaları lazım. Ondan sonra elbette, köy, il ve bölge toplantıları organize etmek; idarecilerle görüşmeler yapmak, halkı detaylı bir biçimde aydınlatmak, kitap, dergi ve çeşitli kılavuzlar için abonelik sistemi oluşturmak, topluluklar ve dernekler kurmak, bir yayın organı edinmek gibi işlerle uğraşmalıyız. Sadece başlamak zordur; ancak, tohum atıldıktan sonra büyümesi hızlı olacaktır. Bu işe hep birlikte, Saha bölgesindeki tüm yönetim birimleri olarak sadece samimi bir biçimde katkı sunmak lazım!

Öksöküleex Ölöksöy⁴⁹

⁴⁹ El yazma nüshası, Saha Cumhuriyeti Millî Arşivi’nde korunmaktadır.

Kaynaklar | References

- Afanasev, P. S.; Haritonov, L. N. (1968). *Russko-Yakutskiy Slovar (Nuuççalı-Saxalı Tılcıt)*. SSRC Naukaların Akademiyata Sibirdeeği Sala, Saxa Sirineeeği Filiala Tıl, Literatura Uonna İstoriya İstitutu.
- Afanasev, P. S.; Voronkin, M. S.; Alekseev, M. P. (1976). *Dialektologičeskiy Slovar Yakutskogo Yazıka (Saxa Tılın Dialektologičeskiy Tılcıt)*. SSRC Naukaların Akademiyata Sibirdeeği Sala, Saxa Sirineeeği Filiala Tıl, Literatura Uonna İstoriya İstitutu.
- Afanesiyevev, P. S.; Slptsov, P. A. (1994). *Saxa Tılın Bıhaarılaax Kılgas Tılcıt*. NKİ Biçik.
- Alekseev, E. E. (1966). *Öksöküleex Ölöksöy*. Yakutskay.
- Alekseev, E. E. (2002). *A. E. Kulakovskiy i XXI vek*. Yakutskay.
- Başarin, G. P. (1944). *Три якутских реалиста-просветителя*. Yakutsk.
- Başarina, Z. K. (2002). *Saxa Literaturata (Üöreter-Metodiçeskiy Posobie)*. Cokuuskay.
- Darbasova, S. D. (2022). К вопросу О Периодизации Истории Критической Мысли по Творчеству А. Е. Кулаковского. *Вопросы Национальных Литератур*, № 2 (06), s. 17-25.
- Duranlı, M. (2022). Aleksey Eliseeviç Kulakovskiy'in "Nehrin Hediyeleri" Adlı Anlatı Şiiri. *Kardeş Kalemler Aylık Avrasya Edebiyat Dergisi*, S. 191, s. 8-25.
- Duranlı, M. (2007). Modern Saha Türk Şiirinin Kurucusu A. E. Kulakovskiy ve Onun Eleştirel Eseri "Nehrin Hediyeleri". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies*, Cilt: VII, S. 1, s. 55-65.
- Erçimen (1973). *Aray Min Umaybat Buoluum*. Kn. İzd-vo.
- Grigorev, N. S. (1974). *Saxa Tılın Somoğo Domoğun Tılcıt*. Saxa Sirineeeği Kinige İzdatelstvota.
- Grigoreva, L. P. (Haz.) (2012). *Suruyaaççı Kiriitikete (XX. Üye Ortotunaağı Saxa Suruyaaççıların Literaturnay-Kritičeskiy Ülelere)*. Cokuuskay.
- Kirişçioglu, M. F. (1998). Saha (Yakut) Türkleri Edebiyatı. *Türk Dünyası El Kitabı (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları)*, C. IV: 501-512.
- Kopırın, N. Z. (2003). *Üyeler Kirbiileriger (İstatiyalar, retsenziyalar, belietehinner, etiiler)*. Saxa Respublikatın Naukaların Akademiyata Gumanitarnay Çinçiyii İstitutu.
- Kulakovskay, A. E. (1946a). *Iria-Xohoon*. Yakutskay.
- Kulakovskay, A. E. (2014). *Saxa İntelligentsiyatıgar*. (Kulakovskaya, L. P Çev.). Cokuuskay.
- Kulakovskay, R. A. (2006). *Ağam Oloğo*. Biçik.

- Kulakovskiy, A. E. (1923). *Материалы для изучения верований якутов*. Yakutsk.
- Kulakovskiy, A. E. (1945a). *Маңçары/Mançaari*. Yakutsk.
- Kulakovskiy, A. E. (1945b). *Якутские пословицы и поговорки/Saxa Öhүн Хоһооно*. Yakutsk.
- Kulakovskiy, A. E. (1946b). *Статьи и материалы по якутскому языку*. Yakutsk.
- Kulakovskiy, A. E. (2022). *Виды животного и растительного царств, известные якутам*. Yakutsk.
- Kulakovskiy, A. E. (1992). *Yakutskoy İntelligentsii*. (Başarin, G. P. Haz.). Yakutsk.
- Kulakovskiy, A. E. (2002). *Yakutskoy İntelligentsii*. (İvanov V. N. Haz. Kirillin, D. B. Çev.; Nakhodkina, A. A.-Kapitonova, A. V. Çev.). Art-Fleks.
- Kulakovskiy, A. E. (2012). *Yakutskoy İntelligentsii*. (Kulakovskaya, L. P. Çev.-Haz.). Novosibirsk.
- Kulakovskiy, A. E. (1990). *Yakutskoy İntelligentsii*. (Safronov, F. G; Nikolaeva, S. İ. Haz.). *Полярная звезда: литературно-художественный и общественно-политический журнал*, S. 5. s. 89-107.
- Maksimova-Sivtseva P. V. (2009). A. E. Kulakovskay-Öksöküleex Ölöksöy. *Öksöküleex Ölöksöy Аымнларın ионна Çinçiyiilerin Тоғус Томнаах Toloru Таһаарı (Mannaуđı Tom, Iria-Xohoon)*, s. 7-27.
- Maksimova-Sivtseva P. V. (2016). Letter “To the Yakut Intelligentsia” by A. E. Kulakovsky: setting and features of the problem of survival of indigenous peoples of the North in the early 20th century. *International Journal of Environmental & Science Education*, Vol. 11, No. 18, s. 11495-11503.
- Maksimova-Sivtseva P. V. (2016). Послание А. Е. Кулаковского «Якутской Интеллигенции» В Контексте Его Научного И Литературного Наследия. *Туркология*, No: 5, s. 67-75.
- Maksimova-Sivtseva P. V. (2022). Avtografi A. E. Kulakovskogo: analiz rukopisey raboti “Yakutskoy intalligentsii”. *Vestnik Severo-Vostoçnogo Vestnik Severo-Vostoçnogo федерального университета им. М. К. Аммосова. Серия "Вопросы национальных литератур"*, No: 1 (05), s. 46-57.
- Nelunov, A. G. (2002). *Somoğo Domox Saxalı Nuuççalı Tılcıta I, II*. Saxa Respublikatın Naukatın Akademiyata Gumanitarnay Çinçiyii İnstıtuta.
- Okorokova, V. B. (2000). *Saxa Literaturata Üyeler Kirbiileriger*. NKİ Biçik.
- Okorokova, V. B. (2003). *Saxa Literaturata*. Rossiskay Federatsiya Üöreğın Ministerstvota M. K. Ammosov Aatınan Saxa Gosudarstvennay Universiteta.
- Okorokova, V. B. (2004). *Literatura Teoriyata (Abiturieñña Kömö)*. Cokuuskay.

- Okorokova, V. B.; Popova, M. P. (2011). *Biliñni Saxa Literaturata (XX üye bütüüte-XXI üye Sağalanıta)*. XİFU izdatelskay ciete.
- Ölöksöy, Ö. (1995). *Saxa İntelligentsiyatıgar*. (Kirilin, Dmitriy Çev.). *Çolbon (Uus-Uran Literaturnay Uonna Obşestvennay-Politiçeskay Surunaal)*, S. 6, s. 29-69.
- Pekarskiy, E. K. (1945). *Yakut Dili Sözlüğü*. TDK Yay.
- Pekarskiy, E. K. (1959). *Slovar Yakutskogo Yazıka*. SSSR Akademiya Nauk.
- Petrova, T. İ. (2005). *Saxalı-Nuuççalı Kılğas Tılcıt*. İye Tıl Derneği.
- Popov, İ. K. (2004). *Saxa Tılıgar Kılğas Kômö Tılcıt*. NKİ Biçik.
- Sivtsev, G. F. (1979). *Saxalı Kılğas Tılcıt*. Saxa Sirineeği Kinige İzdatel'stvota.
- Slepstsov, P. A.; Filippov, G. G.; İvanov, V. N.; vd. (2001). *Saxalı Tabı Suruyuu Tılcıtı*. Saxa Respublikatın Naukatın Akademiyata Gumanitarnay Çinçiyii İnstıtuta.
- Slepstsov, P. A. (Ed.) (1972). *Yakutsko-Russkiy Slovar (Saxalı-Nuuççalı Tılcıt)*. SSRC Naukaların Akademiyata Sibirdeeği Sala, Saxa Sirineeği Filialı Tıl, Literatura Uonna İstoriya İnstıtuta.
- Slepstsov, P. A. (Ed.) (2004-2018). *Saxa Tılın Bıhaarulaax Ulaxan Tılcıtı (Bolşoy Tolkovniy Slovar Yakutskogo Yazıka)*. Saxa Öörspüübülüketin Naukatın Akademiyata Gumanitarnay Çinçiyii İnstıtuta.
- Spiridonov, İ. G. (1995). *Literaturabıt Beğehee uonna Büğün*. NKİ Biçik.
- Toburokov, N. N., (2001). *Öksöküleex Ölöksöy Oloğun Uonna Ayar Ületin Ürdük Üörex Kihatıgar Üöretii*. Kuduk.
- Toburuokap, N. N. (2001). *Saxa Literaturatın İstoriyata (XIX üye ikkis añara)*. Rossiskay Federatsiya Üöreğın Ministerstvota M. K. Ammosov Aatınan Saxa Gosudarstvennay Universiteta.
- Vasileva, D. E. (2014). *Suruyaaççılarbıt Algıstaax Ayar Aartıktarınan: İstatıyalar*. NKİ Biçik.
- Kulakovskiy, A. E. (2000). *Yakutskoy İntelligentsii (Variantı Pisma)*. (Vasilyev, İ. Y. Haz.). Yakutsk.
- Kulakovskiy, A. E. (1994). *Yakutskoy İntelligentsii*. (Vasilyev, Y. İ. Haz.). *İlin: istoriko-geografiçeskiy, kulturoloğıçeskiy jurnal*, S. 1993-1994.
- Vasilyev, Y. İ. (1995). *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük*. TDK Yay.
- Vasilyev, Y. İ. (1993). *Yakutların Üç Klasıği. Anayurttan Atayurda Türk Dünyası Üç Aylık Bilim Kültür ve Araştırma Dergisi*, S. 2, C. 1, s. 39-42.